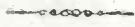

И. И. ГИГОРИ И КОМПАНИИ
СПЕЦИАЛИЗОВАННОЕ
ИЗДАТЕЛЬСТВО

ქართული მწერლობა

პერიდიკული საუკუნეში

წ. ჭიჭინაძის

თბილისი
Типографія Хеладзе
1888

ქართული მწერლობა

რე

ქანთველი მწერლები

მეგრე ღმერთე და მეთვრამეზე საუკუნეებში.

34396

ზ. ჭიჭინაძისა.

თბილისი
Типография Хеладзе
1888

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 24 Февраля 1888 года.

მშვიომე ნელოძის სტამბა. საპერის ქუჩა.

ქართული მწერლობა.

XVII საუკუნეში

მეცამეტე საუკუნის შემდეგიდან ქართული მწერლობის ისტორიის ცნობები ერთობ მცირია. მთელის ოთხის საუკუნის განმავლობაში ქართული მწერლობის ახსნაზე ჩვენ ერთობ მცირე წიგნებს და მწერლებს ვხვდებით. ეს საუკუნეები ისეთის თავზარდასაცემის ვაიკაგლანებით არის გარემოცული, რასაცამო თვითქოს, ამ საუკუნეებში ქართული მწერლობა სრულიად გამქრალი იყო და არ არსებობდა. მეზიდმეტე საუკუნის შემდეგიდან კი მწერლობის ძალამ დასაწყისი მიიღო და ამ საუკუნეში საქართველოში გამოჩნდნენ მრავალი ისეთი პირნი, რომელნიც მწიგნობრობას მისდევდნენ. ამ მწიგნობართ ცნობებს ახლა პეიტხელს ცალკე წიგნათ წარმოუდგენ. ისიც უნდა ვსთქვა, რომ ამ ცნობების წერა მე მხოლოდ ჩემს უმაწვილობაში მეკუთვნის.

ხოლო თურმანიძე სცხოვრებდა 1600—1640 წლებში. იგი აზნაურის შვილი იყო. აღიზარდა ქართლში, მცირე ხანს იმერეთშიაც ყოფილა, გელათის მონასტერში, ამას შემდეგ თფილისში გადმოსულა, თფილისში ყოფნის დროს მას შეუსწავლია სპარსული ენა და წერა-კითხვა. რამდენიმე ხნის შემდეგ ქართლის მეფის წინაშე სახელიც დაუმსახურებია. სამეფოს სხვა-და-სხვა შემთხვევების გამო ხოლო თურმანიძე ვახუშტიში გადავიდა ალექსანდრე მეფესთან და იქიდან სპარსეთში წასულა, საქართველოს სამეფო საქმეების გამო, სადაც დაჩენილი კარგა ხანს. სპარსეთში ყოფნის დროს ეს საკმარისად დახელავებულა, როგორც სპარსულს ენაში, ისევე მწერლობაში. ხოლო თურმანიძეს სპარსეთიდან დაბრუნების დრო ასე

1630 წლებს მიეწერება. საქართველოში მოსვლის შემდეგ ეს სცხოვრებდა ქ. თფილისში. ქართლის მეფის წინაშე მას საზატიო ადგილი ეკავა. სსკათა შორის ბოლოს დროს სოსრო თურქმანბეს ჩვენ კსედავთ სამსრეთ საქართველოს მსარეში და 1638 წ. დმანისის ეკლესიის ერთ გუფრის დამტვიცებაში ესეც ესწრობა მოწმით და სელს აწერს. (ეს გუფარი წერა-კითხვის სამართვ. დაცული).

სოსრო თურქმანბის სასული «ქართლის ცხოვრება»-შიაც არის გაკვრით მოსსენებული. სოსროს ქართულს მწერლობაშიაც ქქონია მოსწილეობა მიღებული და ეს ცნობილ მწიგნობარ და მცოდნე კაცათ უოფილა მიღებული, როგორც ქართლ-კახეთის მეფეების წინაშე, ისევე იმერეთშიაც.

სოსრო თურქმანბეს სზარსულის ენიდამ გადმოუთარგმნია, სზარსეთის გამომჩეილის ჰოეტის თირდუსის ჰოემს «შაჭ-სამე» ქართულ ენასე «როსტომიანად» წოდებული. ამ წიგნის ზოგიერთი ადგილები ეეროპიულს ენებსედაც არის გადათარგმნილი. თრანსკუსელათ გადასთარგმნა უფლი მოლემს, 1837 წლებში. ესევე ჰოემს გაანჩია საფრანკეთის ღიტერატურის ისტორიკოსმა უფ. უკემს. სემეტრუჩად გადასთარგმნა უფ. რუკეტმა. «როსტომიანის» ერთი ადგილი რუსულათაც არის ნათარგმნი უუგოკესკისაგან. ამ ჰოემსს იოჭ. შერიც მოსსენებეს თავის ისტორიაში *) და საკმარის ღირსებასს აღლეს! შერის გარდა სსვანიც ბევრნი ღაზარაკობეს ამ ჰოემსსე.

სოსრო თურქმანბეს ქართულს ენასე რვა წლის განძვლობაში დაუწერია «როსტომიანი»-ეს მოსსენებულია ერთ ძეგლს ღექსში, სდაც სოსრო თურქმანბეს დაცინიან «როსტომიანის» თარგმნის გამომ. მაგნამ უნდა ვსთქვათ, რომ თურქმანბეს ნათარგმნი რაც უნდა უსეირო იყოს, მაინც ეეროპიულს თარგმნებს აფობებს, რადგანაც თურქმანბეს სზარსული ენა კარკათ სცოდნია და მეორეც, ქართული ენა რომ უფრო ასლო სდაკას სზარსულს ენასთან, ეს მე მკონია ყველასთვის ცხადია. სოსრო თურქმანბეს ჟერეთ «როსტომიანის»-ს თარგმნა ქართულს ენასე გათაკებული არც კი

*) Исторія литературы, Шерра, 1866 г.

ქონის, რომ ამ წიგნის ზოგიერთ ადგილებს ქართველნი თუნიც
ცალკე წიგნებათ იწერდნენ. სხვათა შორის ამ «როსტომიანისძევე»
გაგრცელდა ერთი ადგილი, სადაც ბუქან გმირის მოქმედებათა აღწერა
იწება. ეს ადგილი ქართველებში ძირულ გაგრცელბულა და თვით
მეწიდეძევე საუეუნიში თავის განსაკუთრებითი სასელიც მიუღია-
«ბუქანისნი». ეს ჰატარა ჰოემა დღეს ქართულს მწერლობაში დაბე-
დილიც არის რამდენეუემე.

აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ ამ «ბუქანისნი» გარდა ქართველ
მდაბიო და განსაკუთრებით მთიელ ხალხში კიდეც სხვა და სხვა
გმირთ ამბახიც არის გაგრცელბული, რომელ გმირთა სასელებითაც
ხალხს თავისებური ლექსებიც შეუდგენია. მაგალითად რაც ამ უგა-
ნასენელს წლებში ქართულს ენაზე სასალხო ლექსები დაბეჭდა და
სადაც კი ამ ლექსებში როსტომიან მოხსენსებული, ბუქანი, გიგი, ზუ-
რახი და სხვანი ეგელა ესენი თავიანთის ბიოგრაფიულიც ცნობებით
«მანქანეს» გმირთა ცნობებს წაჭკავს. გარდა ამისა, სასალხო ლექ-
სებიც კი მეტიც მეტი დასლკებით ჰგავს თვით დედანს. კისაც
«როსტომიანი» წაუკითხავს და იმან რომ ეს ახალი სასალხო ლექ-
სებიც წაიკითხოს, მამის მას სათლათ გაანსენდება: როგორც «როს-
ტომიანის» გმირთა სასელები, ასევე ის ადგილები, სადაც ამ გმირთა
ქება არის აწერილი. ფშაურს ლექსებში სომ ერთობ ბეკრი ისეთი
სასალხო ლექსია მოქცეული, რომელიც ხალხისგან ჰირდამირ «როს-
ტომიანის» გმირთა აღწერებიდამ არის გადაკეთებული. არამც თუ
ლექსები, არამედ «როსტომიანის» ზოგიერთ გმირთა ამბები ჰირ-
დაჰირ არის გადაღებული და ხალხში ხალხურათ გაგრცელბულ-გა-
დაკეთებული.

«როსტომიანის» დამწერი დაბადა მეათე საუეუნიში. 970 წ.
ქალაქ ხორასნის მასლობლიც, სოფელს ტუჭამს. ფირდუსი გარდი-
ლა ერთ განსწავლულ მოლასთან. 30 წლის ფირდუსმა დაანება თა-
ვი თავის დედ-მამას, სასლ-კაცსა და განემგზავრა იქით, საითაც
თვითაც არ იცოდა, თუ სად წასულიყო. ამ მგზავრობაში იგი და-
სელორნდა ლეკენდებში, სლანბრებში, შაირებში, ლექსებში და სიმ-
ღერებში. ბოლოს დროს ფირდუსი ერთ მეზახროკსთან მოსამსახუ-

რეთ დამდგარა, როგორც ამის მამა უოფილა ღარბი, შეიღესაც იგივე სულობა ამოურჩევია სვედრათ—სიღარბი, ოცდა თექვსმეტი წლისი უოფილა ფირდუსი, როცა მას დაუწვეია თავის ვრცელი შოკმა «როსტომიანის» წერა. ფირდუსს «როსტომიანი» ოცდა ოთხი წლის განმავლობაში დაუწერია, ვიდრე ეს გაათავებდა თავის შოკმას, მინამდის სოკიერთი ადგილები «როსტომიანის» საღისში სამღერათაც გაგრცელებულა. ამ სიმღერების მიშვენებას მრავალ სასუნის უურამდის მიუხწევია და ბოლოს სიზარსეთის ბაბა სასსაც შეუტყვია. ბაბასანს ფირდუსის ამბების შეტყობა მოსურრება და მოუხსენებოთ მისთავის, რომ ფირდუსი აბანოში მოსამსახურეთ არისო. ამსთანაკე მოუხსენებიათ ფირდუსის ნიჭიერება, ცოდნა მელექსეობისა და მის სიღატაკის ამბებიც.

ფურდუსი სამოცი წლისი უოფილა, როცა თავის შოკმა «როსტომიანი» გაუთავებია. გათავების შემდეგ ფირდუსიმ «როსტომიანი» გააშლაშინა და შემდეგ მის წარუდგინა ბაბასანისთვის. ბაბასანს და სსკა უმადლესთ შირთ წაუეითსავთ «როსტომიანი» და მღიანაც მოსწონებიათ. მას შემდეგ ბაბა სასს უბძნებოა, რომ „როსტომიანის“ დამწერს ამდენ-ამდენი სახუქარბი მიეცესო, მეორე დღეს ნახირ გეზირებს ფირდუსისთვის სახუქარბი მიუტანიათ, მაგრამ ფირდუსის არ მიუღია, სახუქარბი უკან დაუბრუნებოა და შეუთვლია შემდეგი: მე ფულისთვის როდი დამიწერია, დრო იყო, როცა მე ფულს ვსაჭირებდი, ესლა ეს ჩემთვის საჭიროა არ არის, ამ სიბეჭის უამს მე მამინდება მსოლოდ ოთხი ფიცარი, რითაც გაკვიტვაკრები საიქიას. გეზირნი წასულან ბაბასანთან და ამის შემდეგ ფირდუსიც აღარ დამდგარა აბანოში, ეს გამკვაკრებულა თავის სოფლისკენ. რამდენიმე ხნის შემდეგ ბაბასანს სელმეორეთ მოუგითსავს ფირდუსი, მაგრამ ეს იმ დროს აბანოში აღარ უოფილა, ამიტომ ბაბასანის მისსურთ გამოუგითსავთ ფირდუსის სოფელი და რა შეუტყვიათ, მაშინ იქით წასულან კიდევაც. მისულან ფირდუსის სოფელში და შეუტყვიათ, რომ ფირდუსი მოკვდაო. ესენი რომ მამსლოკუბიან ფირდუსის სასლს, სწორეთ იმ დროს თურმე მოღებს გამოჭკონ-

დათ ფიზიკის გეომი. ფიზიკისი გარდაიცვალა სამოცდა თორმეტ წლის მოსუტი.

«როსტომიანი» შეიცავს სულ ექვსას თავისი ნახევარი. ე. ი. სპას სრულს თავსს. განიუთუება ორას ორმოცდა თორმეტ თავით და შეიცავს სამი ათას ექვსას ოთხმოცდა ოთხს ტავს (3684). დაწერილია თექვსმეტ მარტლოვანის ლექსით. სპარსულს ენაზე «როსტომიანი» ერთ უდიდეს ჰოემათ ითვლება. ასე დიდი ჰოემა არც ქართულს ენაზეა, რომ დაიბეჭდოს ორი «ეფესის ტყაოსნის» ტოლად გამოვა. «როსტომიანის» შინაარსიდან ცხადათ მტკიცდება, რომ ფიზიკისი მტინოვანათ მტოლნე უნდა ეოფილიეოს განსკვლავთ მრინსკელობის, ქიმიის, ექიმობის და სპარსეთის ისტორიაც უნდა ჩქონიეო შესწავლილი, რადგანაც «როსტომიანი» დაწერილია სპარსეთის ისტორიიად. „როსტომიანის» დაწერილისი დაფიქსებულია თეოლოლიურს მიმართულებასე, შემდეგ ამის ესება ადამის შექმნას, ხალხის გამრავლებას, სპარსთა და სხვა და სხვა ხალხთა განქნას და ბოლოს გადადის სპარსეთის ისტორიაზე და იწყებს მათის მუყებთა მოქმედებთა შესახებ ლექსათ წერას. ფიზიკისის «როსტომიანი» ერთ ალაგას ყარამანიც არის მოხსენებული, მაგალითად:

აჰაჰანიქისა ყარამანსა, მოუკლავ აბულ ვარია,
სისილა შემთხოვეს მარტოსა, სხვა რაღა საუბარია,
თუმცა სხვას ვისმე ენასოს, ელხი გაცთანჯან მკვადარია,
და აწ მეცა შემოქმანსარ, ვითამც მანდილი ვარია».

ერთ ალაგს როსტომი გომირი იმანის, რომ ხემა შაჰამ ყაფის მთა ასწია, თვის ჯარი გაატარა და თვის მტერი ჯინ-ბაჯინი მოკლავ, მაგრამ, მე რაღას დამიშლისო, ამას «როსტომიანის» იმ ადგილას ჩაბობს, როცა მამა შეიღასა ჰგლავს ჭიდავობის შემდეგ. ეს საქმეები ყაფის მთის მახლობლივ სდება, რომელ მთას «ყარამანიანი» ასახელებენ. ჩანს, რომ „ყარამანიანი“ წინეთ დაუწერიათ „როსტომიანსე“.

«როსტომიანში» ქართველი გმირებიც არიან მოსსენებულნი. ამით დიდი ადგილი უკავიათ შოქმაში. თერდლუსს ქართველი გმირები უკელაზე მალულა ჭყავს დაქენებული, ქართველი მეომარი გმირები მისი მოთხრობის უოველხ თაგის აზრდილნი არიან. ამ შოქმაში თქვენ შესგდებით თრდილნი გმირს, ზურაბს, ჟიმშერს, სხამს, მანუჩარს, ბუჯანს, ტუსს, გოდერძს, ნურადინს, როსტომს და მრავალიც სსგანი. ამასგა რდა ერთ ალაგს მოუვანილია: როცა სმარსკეთის უენი ინდუეთს ეომებოდან და ამ ომის დროს სმარსკეთის დასქარს ესა და ეს გმირებიც გაჭყუნენ თანაო. აქ ისსენებს ქართულ სასკელებს, სმარსკეთის გმირებში ქართველ გმირებს დიდი ჭკელობა ჩაუდენიათ, ინდოელები დაუმარცხსებიათ და იქ მუოთ ქართველ გმირებს უენისთგის წერილი მიუწერიათ ქართულათ, ზი რა სიტყუებია მოუვანილი: — «ექ წიგნი აფრასიოსისაგან ზურაბთან ქართულად მინაწერი». ერთ ომში როდესაც დამსობილს სმარსკეთს ასთაგის-უფლებენ, ამ შემოსკევაში და ადგკენაში შირკული ადგილი ქართველ გმირებს უკავიათ.

«როსტომიანის» შუაში ერთ ალაგს ჩართულია შატარა ორ ტაშბანი ლექსი, რომელიც აჩენს, რომ ამ დიდი წიგნის გამომთარგმნელი ავთ სდება, ამ დროს ქართლში მეგე ბაგრატ ბატონიშვილი მეფობს. მთარგმნელი ბაგრატ მეფეს სწერს ლექსსა:

ბაგრატ გნასუ, მარანსა ჟდა, მურანს შექმნა ნადიმობა,
 სელ-ჭეო საუდარს აშენებდა, დანიშა ბატონობა,
 ძველი ტასტი განასლდა, დაჭევა სვითათა მორგმულობა,
 და ნადლევი ვარ რუსთველისა, თუ მეტ ექმნას ჩემოდნობა;

ეს გი მეტის მეტია სოხრო თურმანიძესთაგის, რადგანაც ეს თავის თავს რუსთველს ადარებს, რომ დაგენადლევი, თუ რუსთაველს დაწეროს ჩემოდანი და ჩემოდანს ექმნასო! ამის შემდეგ მასუსი მოუვანილი, რომელიც მიმართულია სოხრო თურმანიძის ლექსის მასუსად. ეს იქმნება ჩვენ არ ვიცით თუ ვის ეუთგის ეს. თვით თურმანიძემ დასწერა მასუსიც, თუ ბაგრატ მეფემ მიუძღვნა.

«რას მამერჩი ბერი ბერსა, მე გავლექსე ღამას ენა,
 აშიევი ვარ თვალ წარბისა, გინ სოფელი დააშენა,

შენ ტყუილათ შემოგფიცეს, მათ აუბნეს ტკბილი ენა,
თუმიცა ფასი არ მბოძა, მან რუსთავი ამიშენა».

გერ კამიზია, თუ «როსტომიანიში» მთარგმნელის ამ გვარ ოს-
ჯობას რა ადგილი აქვს. ფიჩქინის შოქმა «როსტომიანი» ქართულთა-
თავის არს ყველასე უფრო საინტერესო, რადგანაც ამ შოქის ში-
ნაარსი დაფუძნებულია სპარსეთის ისტორიასზე. აქ ყოველი პირი
ნამდვილი ისტორიული პირია და ფიჩქინიც ისე ამოქმედებს ყო-
ველს გმირს, როგორც ისტორიისადაც არის გამოხატული. აქ ყო-
ველითერი აწერილ-გაღვივებულია ისე, როგორც ყოფილა და მომხდ-
რა. ამებს გარდა ამ შოქში მოხსენებულია ქართველთ მრავალთ
გმირთა ცნობანი, რასა გამო მით უფრო გასარკვევია ეს წიგნი, რომ
გიცნობდეთ მას, რადგანაც ამ გვარი შენიშვნებით და სასულებით
ცხადათ დაინახათ ამ დროის საქართველოს პოლიტიკურს გავ-
შირს სპარსეთთან, გმირებთ შემდეგობას და ქართველების შე-
ტათ აუვაგებულს სამსედრო მდგომარეობას. სოსრო თურმანძეს, ამ
ვრცელი წიგნის თარგმნის გამო არჩილ მეფეც მოხსენებს ერთ
თავის ლექსში და ცოტა არ იყოს ამგებს მას, მაგალითად:

«როსტომიანი» უთქვამსო, თურმანის ძეს სვასროსა,
სსვა ლექსი მამის სძვირობდა, დაუწერია მას როსა,
დიდისა საქმის უცოდნი, სუკრდება საქმეს უმცროსა,
ასლა ტუდათ სძვეს, მაგრამე, მოხმარების ზოგ დროსა“.

მეფის არჩილის ამგარი დაწინებითი მხარე მკონი იმას უნდა
გამოეწვიოს, რადგანაც შოქმა მეტისმეტადიდა, შიგა და შიგ მრავ-
ლი შეუჩვენელი ადგილებია გაღვივებული და ცოტა არ იყოს ქართველ
პიოთსკელსაც უმსუღდება მისი კითხვა და «ვეფხისტყაოსნის»
კითხვასე მიხვეუელს ყურს ესოთირება «როსტომიანის» ზოგიერთ
ადგილებთ წაკითხვა და მოხსენა.

«როსტომიანიდან» სხანს, რომ ამის მთარგმნელი, სოსრო
თურმანძე საკმარისად გაცნობილი პირი ყოფილა სპარსულს მწერ-
ლობაში, უამისოდ თურმანძე «როსტომიანის» თარგმანს სელს
გერ მოჭვივებდა, რადგანაც იგი ერთობ დიდი შოქმა არის და შიგა
და შიგ ბეჭრა ისეთი ძნელი სათარგმნი ადგილებიც მოიპო-

კება, რომ თუ მას სპარსულის ენის კარგათ მცოდნე კაცი არ შესკდა, უამისოდ იგი გერას გასდება და შრომაც ამოდ წაუგდის.

ერთნაირი ნაკლულეკანება სოსრო თურქმანბესაც აქვს და მგონი რომ ესევე ნაკლულეკანება უნდა გამოსდარიყოს არსილ მეფის მიწესათ, რომ სოსრო თურქმანბეს თარგმანს არად აქებს. მაგრამ შეიძლება განა ისეთი წიგნების თარგმნა, როგორც და რამოდენიც «როსტომიანის», რომ მასში ყველაფერი უნაკლულთ იყოს დაცული! სკენში მთარგმნელს სდებენ წუნს, რომ კარგათ ვერ უთარგმნიაო, მაგრამ ვინ იცის, იქმნება თარგმანი ძალიანაც სწორად, კარგი და ნამდვილია და თუ რამ ნაკლულეკანება არის შიგა და ზოგიერთი ადგილებიც გაჭიანურებულა და უსერიოდ დაწერილი, ესენი იქმნება თვით ორგინალშიაც ასევე. ამის თქმას სკენ მით უფრო ვიტყვი, რადგანაც სოსრო თურქმანბე «როსტომიანის» ბეჭდს ადგილებს საგმარისის სელაჟურათი გარდმოგვცემს. ამას თარგმნის არაფერი ეტეობა.

«როსტომიანის» თარგმნა ადგილი საქმე არ არის, ეს ერთი კება უსარ მანარი ტომია და ამის შრომას და მეტადინეობას უბრალო და უცნობი შირი ვერ მოჭკიდებდა სელს. უეჭველია, რომ ვეღა ის ნაკლულეკანება, გატყაშნული და უსერიო ადგილები რაც კი თურქმანბესგან თარგმნილ «როსტომიანში» მოიბოკება, ეს ადგილები თვით დედანშიც ასევე იქმნება დაწერილი. უნდა შევინახოთ, რომ ეს შოკმა არც ერთ ენაზე არ არის ისე სრულად ნათარგმნი, როგორც ქართულს ენაზე.

დავით იმამყულიხანი სცხოვრებდა 1670—1722 წლებში. დავით ბატონიშვილი იყო ძე ფრაკლი შირველისა, რომელსაც სპარსეთში მაჭმადიანთ სარწმუნოების მიღების გამო ირაკლი წაწარაღისანი უწოდეს. დავითი აღიზარდა სპარსეთში, იცოდა სპარსული ენა, მწერლობა და სიგანი. სპარსეთში ყოფნის დროს ამან ძალ დატანებით მაჭმადიანთ სარწმუნოება მიიღო და იქვე სპარსული ქალიც შეირთა ცოლათ. ირაკლი (წაწარაღისანის), შირველის სიკვდილის შემდეგ დავითი წამოვიდა სპარსეთიდან და გაბეფდა კახეთის მეფეს «ქართლის ცხოვრებაში» მოკვით-

სრობენ, რომ დავითი ქართულ სსე ხვეულებას შეუჩვევადი რეოკო, მაგრამ დიდათ შეცდინებდა, რომ ეკლესიური შეესწავლა. ეკლესიებს და სამღვდელობას დიდათ ესმარებოდა, იფარმაღურად არ უერთდებოდა თერმე ქრისტიანობას, თორემ ხუმი ქრისტიანი უფილა. ეს დავითი გარდაიცვალა 1722 წ. ამის გვამი სპარსეთში წაიღეს და ქაღაქ გუმის დასაფლავეს. ამ დავითს დარჩა ორი შვილი, სოსრო მირზა და მირზა ალი, ორივე მამისის სარწმუნოების. ესენი იმ დროის კასეთის საქმეებში ერთ დროს დიდ როლს თამაშობდენ. ამ დავით იმამეული სანმა ქართულს ენაზე ასწერა ივრის ხეობა და მარტყოფის მონასტრის მოთხრობა. ამგე მეფის თხოვნით დაწერია ფარსადან გორგიჯანიძეს საქართველოს ისტორია, რომლის შოკის დღეს ერთობ ძვირფასია. ამას სსეებიც მოწმობენ. ამ დავითსვე ეკუთვნის მრავალი სსე და სსეა ქართული ლექსები და ამბიგობის წება, აი ესეც ერთი მისი ანბანთ ქება.

„დაამ ბრძანებს განგებულებით, ვინ სმნა ჭერს თანად,
ისსსეს კაცად, ლტობილ მიწანი, ნივთთა ოთხთაგან შირკულად ყამად,
როდესაც სული, ტანად უფლებდა, ფლობით ქმნა დმერთმან ეგნა
შობა სკენდა,
და ცხოვრებდეს მეთა წაწმომტეებისად, ჭკვა სდომილნი კმდეს მდეს
ჭკერ ჯ რად.

სსე ამის ნაწერები მე არა მინახავს რა. დავითისაგან აღწერილი ძველი ხელნაწერი მარტყოფის მონასტრში უფილა დაცული. „ქართლის ცხოვრება“ ამ დავით იმამეულისანს ენათმცოდნე კაცთ გარდმოცეცემს.

დავით იმამეულისანსვე ეკუთვნის მეორეთ თუ მესამედ სპარსულს ენაზე ქართულს ენიდამ «სასარების» გადათარგმნა. დავით იმამეულისანს კარგის თვისების მექონე კაცთ გვისატყენ, ამის შვილებს სოსრო მირზას და მირზა ალის ვი მეტის მეტი ბრალდება და დალატი ედებათ თავიანთგან ტანჯული სამშობლო საქართველოს ერის წინაშე.

მაქსიმე ბერი. მეხვიდმეტე საუგუნის ქართველ ბერებში და მღვდელ-მთავრებში ხელმეორეთ განასლდა სომხის სარწმუნოებისად

მი მტრობა და სიძულვილი. ამ მტრობამ და სიძულვილმა საქმე იჭამდის მიიყვანა, რომ მრავალ ბერებმა და მღვდელ-მთავრებმა თავგადადებით დაიწყეს სომხური ენისა და მწერლობის შესწავლა და ამის საშუალებით სელმძღვანელობა. ერთი ამ კვარ ბერთაგანი არის მასქსიმე ბერი, რომლის ცნობრებაც მიეწერება 1670 წლებს. ეს ყოფილა მჭადაგი, სტოდნია სომხური ენა და მწერლობა, სომხური ენა განკუბ შეისწავლა, რომ სომხის ეკლესიის წესები უფრო კარგად გაეცნო, მათი წიგნები ეკითხა და ბოლოს ჭართულად მასუნი დაეწერა. ეს ასეც მოხდა და როცა სომხური ენა შეისწავლა, მასინ მან ვრცელი წიგნიც დასწერა სომხის ეკლესიის წინააღმდეგ. ამ წიგნით მან მიჭბამ თვის თანამედროვე ბერებს, რომელნიც სომხის ეკლესიის წინააღმდეგ ბრძოლაჲდნენ. მასქსიმე ბერი უგანსკენელს დროს იმერეთში გადასულა, იქ არსიმიანდრიტათ უგუროსებიათ და 1670 წლებში სამეგრელოში კარდაცვლილა. სხვა ცნობები ჩვენ არა ვიციით-რა.

იოსებ კანდელიაკი სცნობრებდა 1680 წლებში. ეს აღიზარდა გაენათის მონასტერში, ამის შემდეგ ივერის მონასტერში წავიდა, იქ დაჯა კარგა ხანს, შეისწავლე სასულიერო სხვა-და-სხვა საგნები და ბოლოს დაბრუნდა საქართველოში. საქართველოში ყოფნის დროს მას გადმოუთარგმნია ბერძულადამ წიგნი «ასკეტიკოსა». ეს წიგნი გასილისაგან არის ქმილიო. ამ წიგნმა ჩვენამდის ვერ მოასწია. 2. არს უღეთოს კეისრის ბრძოლა. თარგმანი, სხვა წიგნები და ცნობები არა სიხანსრა ამ განდელაგის შესახებ.

ქაიხოსრო კანელი. სცნობრებდა 1650 წლებში. ამან იცოდა მელექსეობა და სწერდა საღსურის კილოთი.

გიორგი ჯანიძე სცნობრებდა 1660 წლებში. ეს იყო თემით ჯავასი, ტომით ჭართველი და საწმუნოებით რომის კათალიკე, მამა მისი გორში გადმოსასლებულა, ეს ვაჭარი ყოფილა. გიორგი ჯანიძეც ვაჭრათ გამოსულა. ვაჭრობა ამათ ჭჭონიათ სპარსეთში დაწყობილი, სპარსეთიდან საქონელი შემოჭჭონდათ საქართველოში და საქართველოდამ ოსმალებითი გაჭჭონდათ. დიდი შეძლების კაცები ყოფილან ესენი. გიორგი ჯანიძეს სტოდნია სპარსული ენა და მწერ

ლობა. შანჭბასი რომ საქართველოს დაეცა, ამ დაცემის დროის წინეთ გიორგი ჯანიძემ სპარსულის ენიდამ გადმოთარგმნა წიგნი «ჟამია - ბასია», ჩვენ არ ვიცით, თუ რა თხზულებას ეს წიგნი მსოფლიდ ის კი სჩანს, რომ სპარსულს ენაზედაც ეს სახელი რქმევიას ამ წიგნს. ამ სელთ ნაწერს მრავალს კატალოგებში მოიხსენებენ. ყველგან ასეა მოხსენებული, რომ «ჟამია-ბასია» გიორგი ჯანიძემ გადმოთარგმნაო.

კლიმია კაკლახაძე სცხოვრებდა 1680 წლებში. ამან აღწერა საქართველოს ურის, ეკლესიის და მეფეების ამბები. ამის აღწერა მთლათ ვასტანგ მეფემ დაისაკუთრა და შეიტანა თავის «ქართლის ცხოვრებაში». ამ კაკალხაძესგან საგუთარის სელით დაწერილი წიგნი ვასტანგ მეფეს ჰქონია და ეს სელთნაწერი სამუდამოთაც გამქრალა «ქართლის ცხოვრების» გაგრცელების შემდეგ. ამ კაკალხაძეს დიმიტრი ბაქრაძეც მოიხსენებს რუსულს კავკასის კალენდრებში დაბეჭდილს საქართველოს ისტორიულს წერილებში.

ბარძიმ ეახინაძე სცხოვრებდა 1650 წლებში. ეს იყო თემით ვასელი, თავადის შვილი, რამდენჯის სპარსეთშიაც ყოფილა გაგზავნილი ქართველ მეფეთაგან. უკანასკნელ დროს ოსმალეთისკენ გადასულა და მგზავრობის დროს სამეგრელოშიაც ყოფილა. სამეგრელოში ყოფნის დროს ამას დაუწერია მოთხრობა «საამიანი». ამ მოთხრობის გამო არჩილ მეფეც მოიხსენებს თავის ლექსებში და ცოცხა არ იყოს არ აქებს. ზოგთაგან გამოვიდა, რომ «საამიანი» ლექსით გვინახავსო. ამ წიგნის შინაარსი უცნობია ჩვენთვის. მოხსენებით კი ბეგრს ძველს წიგნებში მოიხსენებენ ამ «საამიანის» სსკათა შორის ფირდუსის «როსტომიანი» არის მოხსენებული საამ გიორი და დიმიტომ მრავალნი ჰგონებდნენ, რომ «საამიანი» სპარსულ ენაზე უხდა იყოს პირველად დაწერილი და შემდეგ ბარძიმ კახინაძეს ქართულათ უხდა ეთარგმნოს.

ფეშანგი ფაველინის შვილი სცხოვრებდა მქვიდმეტე საუკუნეში. მეფის აღექსანდრეს დროს. ამ ფავლენის შვილის სახელი ჩვენ არ ვიცით და არც ისტორიებში სჩანს. ფავლენის შვილს მოიხსენებს არჩილ მეფეც. არჩილ მეფის სიტყვით ფავლენის შვილს

ლეკსები უნდა ეწეროს, თუმცა ერთის მხრით არც აქებს მას. სხვა რამ ცნობები ფაგლენისშვილის ნაწერებისა ჩვენ არა გვინახავს. ამავე ფეშანგი ფაგლენისშვილს მოიხსენებენ საქართველოს მოღალატეთ, რიცხვში, შაჰბაზის დროს. ეს შოქმა ამ ბოლოს დროს აღმოჩნდა. სად, აღარ მახსოვს.

ფეშანგ ბერტყაძე სცხოვრებდა 1640 წლებში. ამას მეტ გავრით ფაშვი ბერტყიაშვილი ჰქონია. ჩვენის მოსაზრებით ამათი გავრის ხალხში გათქმული მესაშეები უნდა ყოფილიყვნენ. ფეშანგ ბერტყაძე გვარტომობით ქართველი ყოფილა და საწმენოებით სომეხის ეკლესიის მღვდარბეული. ფეშანგ ბერტყაძეს სცოდნია სპარსული ენა და მწერლობა. სპარსულის ენიდამ მას გადმოუთარგმნია მოთხრობა «ფირმილიანი». ამ მოთხრობას მრავალნი მოიხსენებენ. ჩვენ ვერსად ვნახეთ. ამ წიგნს არჩილი ასე მოიხსენებს:— «ფეშანგი ფაშვი ბერტყაძემ ახლად სთქვა «ფირმილიანი» და სხვა.

სულხან თანიაშვილი სცხოვრებდა 1690 წლებში. ამას არჩილ მეფე მოიხსენებს, რომ სულხან თანიაშვილი მცოდნე და განვითარებული პირი იყო. ეს სულხან თანიაშვილი მეჩვიდმეტე საუკუნის ქართლის მეფეების ბაზიერთ უხუცესათ ყოფილა. სულხან თანიაშვილს მწერლობაშიაც ჰქონია მონაწილეობა მიღებული. და სხვათა შორის მას დაუწერია ზღაპრული მოთხრობა მოსე სონელის «ამირან დარეჯანის» მიბაძვით, სადაც ამირან-დარეჯანის ძე უჭია.

ნოდარ ჯორჯაძე სცხოვრებდა მეჩვიდმეტე საუკუნეში. ეს იყო ძე ფარსადან ჯორჯაძისი. ნოდარ ჯორჯაძე კახეთის მეფის სახლთხუცესათ ყოფილა. თანამედროვე ქართლის მეფის გიორგი მეორეთმეტისა. ნოდარს მწერლობაშიაც ჰქონია მონაწილეობა მიღებული. ამას გადმოუთარგმნია სპარსულიდამ შვიდთა იყლით ხელმწიფეთ ამაგი, რომელსაც «ბარამგურუანი» ეწოდება. ეს «ბარამგურუანი» დღეს იშვიათი საშოკარია, მე ვერსად ვნახე.

გიორგი ვახვანიძის ძე სცხოვრებდა 1640 წლებში. გიორგი პირველ დროს მღვდლათ იყო, დაქვრივდა. მის შემდეგ ბერათ აღიკვეცა და შევიდა პირველად შაჰბაზისაგან გაოხრებულს დავით გარეჭის მონასტერში. იოსელიანის ჰსწრით ეს რიცხვი 1628 წელს

მიეწერება. გიორგი ვასკასის ძე დავით გარეჯის მონასტერშივე გარდაცვლილა. ამან აღწერა შემდეგი წიგნები 1) წამება ქეთევან დედოფლისა. ამ აღწერამ ჩვენამდის ვერ მოაღწია. 2) საგალობელი, ქართულთ წმიდათა. ზოგიერთნი მოგვითხრობენ, რომ გიორგი ვასკასის ძე ლეკებმა დაგუწეს დედო რქელის მონასტერშიო. ამ გიორგის სახელს ანტონ კატალიკოზიც მოიხსენებს «წყობილ სიტყვაობა»-ში და იამბიკოს მიუძღვნის.

ნანუხა ციციშვილი სცხორებდა 1670 წლებში. ეს იყო ქართველი მწიგნობარი, მტოდნე სხვა-და-სხვა ენებისა და მწერლობისა. ამა ნანუხას ჭქონდა მდიდარი ბიბლიოთეკა ქართული წიგნებისა, მას რუსტომ მეფის მახლობლივ სამეფო საქმეებში დიდი ადგილი ეკავა. ამ კაცს მთელს საქართველოში ბრძნათ სასჯდნენ. ნანუხა ციციშვილს ბევრ ნაირი ლექსების და მოთხრობების წერას აკუთვნებენ, მაგრამ ამის ნაწერებმა ჩვენამდის კი ვერაფერმა მოახწია. ამასვე მიეწერება შოთა რუსთველის «გეფხის ტყაოსნის» თავისებურათ გადაკეთება და თითქმის დამახინჯება! ამის გამო არჩილ მეფეც ჭკიცხავს მას შემდეგის სიტყვებით.

«ნანუხას, რუსთვლის ნათქვამში, ბევრი რამ აურევია,
საბრადოს ვერ შეუტევია, წმინდა რამ აუძღვრევია,
მასთან რათ სწორდა თვისს ლექსსა, სირკვინე მით მორევია,
და რუსთველი სიბრძნის ტბა არის, არცა თუ იგი მორევია».

ამ სამწუსარო საგანს ბროსეც ამტკიცებს 1841 წ. დაბეჭდილს «გეფხის ტყაოსნის» წინასიტყვაობაში და სწერს, რომ ნანუხა ციციშვილისაგან გადაკეთებული «გეფხის ტყაოსნის» ხელთნაწერი ჰარაიის აზიურს ბიბლიოთეკაშიაღ არისო, ამისაგან დაწერილი სრული დამატება 1880 წ. აღმოჩნდა. ეს აღმოჩენილი ამავე წლის «ივერიაშივე» დაიბეჭდა, რომელსაც კაცი ერთის წაგითხვით შეატყობს, რომ ეს რუსთველის ბრწვენივალე კალმის ნამოქმედარი არ უნდა იყოსო.

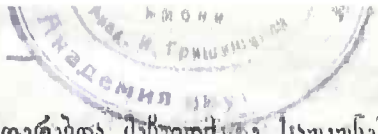
ონანა კახის მდივანი სცხორებდა მეჩვიდმეტე და მეთრავამეტე საუკუნეებში. ეს იყო თანამედროვე ვასტანგ მეფისა. ვასტანგ მეფეს რუსეთში გაწევს ვასტანგის დაბრუნების შემდეგ ოხანაც დაბრუნდა

საქართველოში. გასტანგი საქართველოში წამოსული მკვანერობაში მეოთხეი ასტარსნში მიიჭვალა. ეს ონანა მდივანიც იმ დროს მეფეს გვერდ ასლდა და მწუსარებაში იმეოფებოდა. ამ მწუსარებაში ყოფნას დროს ონანა მდივანს ვადმოუთარგმნია სხარსულიდაც რამანტიული-მოთსრობა ჰოკმა ბბარამ ჭეი-გულასნი). ამ წიგნისთვის ონანას ქართულად ბბარამიანი) უწოდებია, ამის შესახებ თვით აი რას სწავს წიგნის წინასიტყუაობაში:— «ბბარამიანს» სხარსულად «ბბარამ ჭეი გულასნი» ეწოდებია. თარგმანი დაწერილია თექვსმეტ მარტლოვანის ლექსით. შეიტყავს 231 გვერდს. ეს ჰოკმა დაჭრულია «წერაკითხვის სამართველოში» 2) ანს ჰატარა ჰოკმა, რომელიც შესდგება 3ნ ოთს სტრიქონიან ტუბისაგან. სათაურათ ასე აწერია:— «ონანამ ორ გზის ვლამოდე, ასოთა მოსასლეობა». 3) ლექსი «ბბარამიანსე» ჭებათ დაწერილი. და 4) ანს სსგა და სსგა წერილი ლექსები, რიტხვით ტამეტა.

ქაინოსრო მუხრანბატონი სტსოვრებდა მეჩვიდმეტე საუკუნეეუი. ამ ქაინოსროს დაწერილია მოთსრობა «ომანინანი». ამ მოთსრობას არხილ მეფეც იხსენიებს თავის ლექსებში. მეელი მწერლები მოტუგითსრობენ, რომ «ომანინანი» დატინვა არისო ქაინოსროს დროის ქართველ მწერლებსეო. მეც ასე მეკონა, მაგრამ ამ ბოლოს დროს კი სე სსგა აღმოხსნდა, რადგანაც თვით «ომანინანიც» მოვიბოკეთ. ამ მოთსრობას ასე მოიხსენებს არხილი.

ქაინოსრომან შიგ ხართვა ლექსათ სთქვა «ომანინანი»,
ომანის სიმსნე, სიქველე, ვსჭსნცბა მამცტანნი,
კარვად რამ უთქვავს, მის გამო, არა ვსთქვა ამის წიანნი,
და უგაილში გამოკრია, სუელითა ქეფერი რინანი».

«ომანინანი» შესდგება 200 გვერდსე მეტი. ხახვეარ თახსიან ჭალადსედ დაწერილი. შიგა და შიგ ლექსებიც არის ხართული. მე წავიგითსე ეს წიგნი და მასში ბოლეშიკური კერა გიბოკრა. ერთ აღავას დამწერი მეთორმეტე საუკუნის ქართველ მწერლებს კი ესება, სხვათა შორის მოიხსენებს «გეგვის ტუალასსი» შოთა რუსთაველს, «ამირან დარეჯანიანს» მოსე სონელს, ,,დილარინსს« სარკის-თმოგველს და ორ სამ წიგნსა და სსგა მწერლებსაცა.

ფარსადან გორგიჯანიძე სტხოვრებდა მეჩვიდმეტე საუკუნეში. ფარსადანი სწახურის შვილი იყო და გორის მცხოვრებთაგანი. ამის მხმა ვაჭარი ყოფილა და ასეც ვაჭრობას გაჭყოლია. მეჩვიდმეტე საუკუნეში გამოჩენილ მდიდარ ვაჭრებათ სსენებულან ესენი. ფარსადანი ადრედილა გორში, სცოდნია სსვა და სსვა ენები და მწიგნობარი გაცი კოფილა. ეს მოსწრებია მეჩვიდმეტე საუკუნის როსტომ მეფეს, გიორგი მეოთრთმეტეს და სსვათაცა.

34396

ქართლის ცხოვრებდას სსანს, რომ ამ ფარსადანისთვის მეფეს მოურავობა მიუცია და რამდენიმე სსის შექდეგ სპარსეთის მანის კარზე მოციქულათაც გაუგზავნია. ეეინის წინაშე ისე დამისხურებულა ეს, რომ ეეინს ამისთვის ერთი საღამებგო მიუცია. სპარსელ დიახბეგებს ეს ამბავი დიდად ეყავრათო, განმარტავს თვით ფარსადანი. სპარსეთში ფარსადანს ბეკი მტრები გამოსსენია, ამ მტრებს ისპანისის მრავალი ლოთები აუღელგებიათ და ეეინთან უჩიგლებიათ, რომ ფარსადანი ცუდი გაციაო. მეფემ შეიტყო ეგელაფერიო, განმარტავს გორგიჯანიძე და ამ გაცებს თვალები დასთხარა, იმათი მამულები შე მასწყა და სრუთიც სსვა სოფელიო. ფარსადანი სპარსეთში გარვა სსანს დარჩენილა და მისი ცოლ-შვილი გი საქართველოში ყოფილან, როსტომ მეფის ავანთყოფობის დროს, როდესაც ქართველ თავადის შვილებმა დიდი ამბების მიტან მოტანა გაანინეს ეეინის კარზე და ჭორები, ამ დროს ეეინის სეპართვიო ფარსადანი საქართველოში მოვიდა, ამბების შესატყობათ და მალე ეეინის კარზევე უნდა დაბრუნებულყო. ფარსადანმა ეგელა ამბები შეიტყო და ბოლოს წავიდა თუ არა ეეინის წინაშე ეს აღარა სსანს.

ამ ფარსადან გორგიჯანიძეს დაუწერეს საქართველოს შემოგლებული ისტორია, სწერენ რომ გორგიჯანიძემ საქართველოს ისტორია გასეთის მეფის დაკით იმამეული სსანისთვის დასწერაო. (1703 წ.) რომელიც შეიცავს გაქრისტიანების დროის შემდეგიდამ, კიდრე მეჩვიდმეტე საუკუნის ბოლომდე. ფარსადანის ისტორიამ სგენამდისაც მოაღწია და ამ ისტორიის ერთი ადგილი სსბეჭდილია „ქართლის ცხოვრების“ მეორე ტომში. ეს ისტორია შედგენილია და დაფუძნებულია, როგორც სსვა-და-სსვა ისტორიულს სსწერს მასალაზე,

ისევე სსკა-და-სსკა რეზიზ ამბეზე და გუჯრებზე, გორგიჯანიძეს ბეკრი ისეთი ამბები შეუტანია თვის ისტორიასი, რომელიც სალსში ყოფილან დარჩენილი. 'ამ მხრით ცოტა სსკა მეტი ღირსება აქვს ფარსადანის ისტორიას. ფარსადანის ისტორიის ერთი სრული კვებშილარი ჰეტერბურგის აკადემიის ბიბლიოტეკაში ინახება. ამ ისტორიაში მოსსენებელია, რომ შოთა რუსთაველი რუსუდან დედოფლის დროს საბერძნეთიდან მეორეთ დაბრუნდა საქართველოში. ამავე ისტორიიდან უხელმძღვანელია ბატ. ჩუბინოვს, რომელიც განმარტავს რუსთაველის შესახებ მეოთხედ გამოცემულს „კეთხვის ტყაოსნის“ ახსნაში.

„ქართლის ცხოვრების“ წინა-სიტუვაობაში მოგვიტხროს ჩუბინოვი, რომ ფარსადან გორგიჯანიძემ საქართველოს ისტორიას გარდა დასწერა თუ სთარგმნა, მაჭმადანთ განონი, რომელსაც «ჟამი აბასი» ეწოდება. სკენ გი სუ სსკა წინააღმდეგი ცნობები გვიანახვს და «ჟამი აბასის» თარგმნა გიორგი გორგიჯანიძეს ჰგუთნება და არა ფარსადანს. ეს გი უნდა ესთჰკათ, რომ გიორგი და ფარსადანი ერთი თანამედროვე ჰირნი არიან, ერთი გვარისა და იქმნება ახლო ნათესავნიცა. ამათი გვარი ჟანიძეა და არა გორგიჯანიცე, მაგრამ ეს რა გი ასკა მოსსენებელი, ამიტომ არც სკენ დავსტოვეთ მისი ასე სმარება. ამასვე ეგუთუნის არაბულის ენიდამ მაჭმადანთ. «ყორანის», ქართულათ გადმოთარგმნა. თარგმანმა სკენამდისაც, მოადწია, თარგმანს თან გორგიჯანიძეს კრცელი წინასიტუვაობაც მიუძღვის, სადაც დაწვრილებით მოგვიტხრობს ჰარსს, მიზანს და მნიშვნელობას, თუ რათ გადმოთარგმნეს. «ყორანის» არაბულის ენიდამ ქართულს ენაზე.

გორჩა თრიალეთელი (სახალსო მელექსე სცხოვრებდა მეჩვიდმეტე საუკუნეში, (გორჩა ბატონიშვილი არ გეგონოთ ეს გორჩა სახალსო მელექსე და მეშინრე ყოფილას და ამიტომ უწოდებიათ ამისთვის მეტ სახელათ გორჩა. ამის მომეტებელი ნაწილი სუ სახალსო ლექსები ყოფილას. არ შეიძლება რომ ამის ლექსები არსად აღმოასნდეს. ამას უნდა ეგუთუნოდეს მგონი შემდეგი ტაეზები.

განთქმულა ჰირველ ბრძენთაგან სიდარბასილე მესხისა.
ომი და შებმა კასელთა, მოსახდომია ან სსვისა,
ჩუქება ჰურად გაცემა ქართველთა ან უსრესვისა,
არისან ზრდილნი იმერნი, მტერთა მიმცემი რისხვისა.

ამ ტაუხს კიდური წერილობა აქვს «გონა». ეს ლექსი სსვა
ნაირათაგ ანის გადაკეთებული და აკუთვნებენ თეიმურაზ ჰირველს.
მეორე ამის ლექსი არისა:

მთიულნი ცხესა მოგზარკენ, თუ თვალი დაიხუჭია,
მიბძინდი საკინიანოს, მოგართვან ბატის გუჭია,
სამილასვრო ბიჭები, გვერდ სქელი შიგნით ფუჭია,
და დოიან ბარანიანთა კმაღხედ აცვდებთ მუჭია.

გამიგია, რომ გონას სასული ბუკოს სასალხო ლექსებში იქმნე-
ბა კიდურ წერილობით შეტანილია. ან სსვა ნაირის ავროსტიესე-
ლის წესითა.

ვანტანგ ორბელი ნი სცხოვრებდა მესვიდმეტე საუგუნეში, რამ-
დენიმე სასი მეთვრამეტე საუგუნესაც მოესწრო. ვანტანგი საბა ორბე-
ლიანის ძმა იყო. მცოდნე სმარსულის ენისა და მწერლობისა. იცო-
და ლათინური, რადგანაც საქართველოში მეოფე ლათინთა შატრებთან
აღიზარდა და შატრებთანვე განვითარდა. ბერძული ენაც სცოდნია,
მცირედ, ვანტანგ ორბელიანს და საბა ორბელიანს შორის ერთობ მტკი-
ნუ ვაჭირი ყოფილა დაცული. ამით დიდი სიყვარული ჰქონიათ
ერთმანეთის, ვანტანგ ორბელიანს საქართველოს ისტორიულ წიგნებში
ქართლის მეფის მდივანთ ასახელებენ.

მეთვრამეტე საუგუნის დასაწყისს ქართველებს შეუმცნევიათ ვან-
ტანგ ორბელიანისთვის, რომ იგი კათოლიკეს საწმინოებას აღიარებ-
სო. ამის გამო საქართველოს სამკვდელეობა დიდად დამტკრებია
ვანტანგს და ბოლოს ქართლიდანაც გაუძეგებიათ. სამეფო და სამი-
ლჯდელო განონთ გარდაწვევტალებით ვანტანგი იმერეთში გადასულა
და გაენათის მონასტერში ბერათ შესულა. ამ დროს საბა ორბელიან-
ნიც ბერათ ყოფილა. ვანტანგ ორბელიანისთვის, გაენათის მონას-
ტერში; თფილასიდან ერთ ბეჟან მღვდელს წერილი მიუწერია და
უცნობებია, რომ თფილისში სამოცი გაცი და ქალი გაკავრანგე და

შეჰძინე რომის ეკლესიასა. იმერეთში გავსავნილი ეს წერილი ჩაკარდნად იმერეთის კათალიკოსს, კათალიკოსს ყოველისფერი შეუტყუია და წერილი იმერეთის მეფისთვის მიუერთებია. იმერეთ ალექსანდრე მეფესაც ქართლის კათალიკოსისთვის გამოუგზავნია და შემოუთვლია, რომ თიფლისში მეოფი ბეჟან მღვდელი ცნადად ფრანკიაო. ამ წერილების მიღების შემდეგ ქართლის კათალიკოსმა რა განკარგულება მოასდინა, ამის შესახებ ჩვენ არაფერი ვიცით. ეს ცნობები დაბეჭდილია 1853 წ. ყურნალი «ცისკარში». კასტანგოზელიანი დაჩნა გაენათის მონასტერში, საბა ორბელიანი რომ საქართველოდამ რომში განემგზავრა, ამ მგზავრობის დროს საბა ორბელიანმა თავის ძმა კასტანგოზელიანს გაუარა გაენათის მონასტერში და კასტანგიც გაიყოლა თან, ორივე ერთად წავიდნენ რომში. კასტანგოზელიანი თავის ძმასთან საბა ორბელიანთან, დონ ბენედიკტოს მონასტერში ჰაპის დიდის ცერემონიით კათოლიკის საწმუნოება აშკარათ მიიღო და საქართველოში აღარ გამოჩნდა თავის ძმას. კასტანგი დაჩნა იქ და რომშივე გარდაიცვალა. კასტანგოზელიანს ქართულს მწერლობაშიც ჰქონია მონაწილეობა მიღებული. ამას უწერია ლექსები და იამბიკოები, ამასვე ვადმოუთარგმნია ლათინურის ენადამ წიგნი «მხურვალეობა სარწმუნოებისათვის». ამ ხელთნაწერს ანტონ კათალიკოსი «წეობილ-სიტყვაობა»-შიაც მოიხსენებს და იაბიკოსაც მიუძღვნის. ამ წიგნის ხელთნაწერი საბა ორბელიანს ჰქონია და უკანასკნელს დროს, როდესაც საბა განდევნეს თიფლისიდან; მაშინ ეს წიგნი და მრავალიც სხვა ხელთნაწერნიც დაუწვეს და შეაჩვენეს, რადგანაც მასში კათოლიკის ეკლესიისადმი მიმხრობა იქმნება დაცულიო! ანტონ კათალიკოსი ასე ასახელებს, — «ესცნობ ორბელიანს, მჭკვრ-მეტყველათ, პიტეკოსათ, მაგრამ ამგელთ წარიტაცესო». ე. ი. ჰაპის ქადაგებით და რჩევით კათოლიკის საწმუნოებას შეუერთდაო.

არჩილ მეფე სცნოკრებდა 1661—1712 წლებში. ამ მეფის ცნოკრების შესახებ იმდენი უწერიათ ქართველებს, რომ მე აქ ამის ცნოკრების შესახებ აღაპარაკს მეტად ვსთვლი და გადავალ მსოფლოდ მის მწიგნობრობასე.

აწილ მეორე ვასტანგ მეფის შვილი იყო. 16 წლის აწილი ვასტანგმა განაძევა იმერეთის ტახტზე, მაგრამ მტერი სწის შემდეგ იმერეთს აწ ინდომეს აწილი, ამის მაგიერ ბაგრატი ბატონიშვილი განაძეგეს და აწილი კი თავის მამამ, ვასტანგმა, ქართლში გამოგზავნა. აწილის გამეფების რიცხვი 1664 წ. ეგუთვნის. ზოგიერთ ისტორიულს წიგნში კი წინააღმდეგა ცნობებია მოსსენებელი და მოგვითხრობენ, რომ აწილ, მეფე ქართლში გამეფდაო, შემდეგ ამის იმერეთში გარდავარდა და იქ მეტადინეობდა იმერეთის სამეფო ტახტზე ასულასაო. ნ. დადიანისაგან დაწერილს იმერეთის ისტორიაში ვვითხულობთ, რომ აწილ მეფე ქართლსა და იმერეთში ბევრ ნაირს მოგზაურობას შერებოდა და საქმეებსაც აკეთებდაო. აწილ მეფეს აწილ კათალიკოსიც მოსსენებს თავის «წილილ სიტყვაობა»-ში. ამ აწილ მეფეს ქართლში შაჰ-ნაზარ წოდებულათ იგულისხმება. უკანასკნელს უამბობს კი, როდესაც ქართლში ათას ნაირი ამოხსები სდებოდა, მაშინ აწილ მეფე რუსეთში განემგზავრა და 1712 წ. გარდაიცვალა. დადიანის ისტორიაში კი აწილის გარდაცვალება 1710 წ. მიწერება.

აწილ მეფეს ქართულს მწერლობაშიაც ჭქონია მონაწილეობა მიღებული და საქართველოში პირველად ამან აღძრა სტამბის გახსნის სურვილი, ვასტანგის წინეთ ამას ჭქონდა აზრათ და ამან მრავალი იარაღიც შეიძინა სასტამბო, რომლებიც ბოლოს ვასტანგ მეფეს გარდასცა.

ამის შესახებ სხვანიც მოწმობენ. აწილ მეფეს ეგუთვნის შემდეგი ნაწარმოებნი 1. ცხოვრება მეფის თეიმურაზ პირველისა, ამ ჰოემას «არჩილიანი» უწოდეს სსკებმა. ეს ჰოემა ერთობ ეთანხმება თეიმურაზის ცხოვრების ცნობებს, რომელნიც «ქართლის ცხოვრება»-ში არიან მოსსენებულნი. ისიც უნდა ვსთქვათ, რომ «აწილიანი» ვასტანგის «ქართლის ცხოვრების» წინეთ არის დაწერილი. აი წარწერა ამ ჰოემისა: — ცნოვრება მეფის თეიმურაზ პირველისა, ამბავი მოწყალისა და მოსამართლისა და მრავალჯერ სახელოვნად გამარჯვებულისა, ბრძნისა, რიტორისა და ფილოსოფოსისა მეფისა თეიმურაზისა, მოთხრობა ყოვლისავე, რაჲცა სიყმაწვი-

ლით, გაზღით, ვაჟ-კაცობით, სიბერით სიკვდილამდის ეშრომა და გარდანდოდა». ძალიან ბევრი ამბებია გალექსილი, ამ წიგნში მიუღის კასეთისა და ქართლის ამბებია გალექსილი. აწილ მეფის ეს სელთნაწერი ჰოემა 1850 წ. თიფლისში ცალკე წიგნათ გამოვიდა, გამოცემა იოსელიანს ეკუთვნის, თუმცა სსვის ფულის რაის გამოცემისთვის იოსელიანს 1000 მანეთამდის მიუღია სსვა და სსვა შირებისაგან. 2) აწს მისგან ნათარგმნი «სწონლწაფი» ეს რუსულიადმ გადმოუთარგმნია. აქედამ სსანს, რომ აწილ მეფეს რუსული ენაც სცოდნია. 3) აწს ჰოემა «ნარგოზოვანია» ეს ჰოემა კურეთ დაუბეჭდავია. ინახება ჩემს სელში. ამ ნარგოზოვანს იოსელიანიც წასასულებს «დუშეთის აღწერაში» აი ნიმუშათ ერთი ადგილი ნარგოზოვანიადმ:

ქართლის სამოთსე, ვითა სამოთსე,
ავნი არ სჭირან, ვიცი სამოთსე,
მდინარეს შირსა, სდგანან სამოთსე,
მას ჭჭვიან სასუელ—«ქართლ-მშენიერი».

დგანან სელ სელნი, ჭვე სსუდან ერნი,
ვარდნი მწვანენი, ზუზუმუსტის ფერნი,
მათნი მნასუელნი, გაყმდების ერნი,
ჭჭვიან მას სასუელ—«ქართლ-მშენიერი».

ქართუელნი ღომნი, უყვარან ომნი,
ბრძენი სამოთსნი, სჯეროდ მდგომნი,
ნადირთა მსურნი, მოედანს მსდომნი,
ჭჭვიან მას სასუელ:—«ქართლ მშენიერი».

ქართუელნი ქალნი, მათ ბროლ ფიქალნი,
თეთრი უირმიზნი, შირსუდ აქეს სალნი,
მათთა მნასუელთა მოედვას აღი,
მას ჭჭვიან სასუელ—«ქართლ მშენიერი».

«ნარგოზოვანი» ჰატარა ჰოემა აწის, ასე 30 ფურცელი მეტი არ იქნება. 4. აწს ლექსი, ძეულთა და ახალთა მოლექსეთათვის. ეს

ლექსი დაბეჭდილია «ახალილიანის» ბოლოში, ამას გარდა 1852 წ. «ცისკარში» და 1879 წ. «იუკრიაში» 5. არს სხვა და სხვა ლექსები, ერთი ამის ლექსი 1879 წ. «დროებაში» დაბეჭდა. ამ ლექსს «მდურგა» ეწოდება. 6. არს შოთა რუსთაველის და თეიმურაზის გაბასება, ლექსათ, ეს გაბასება 1878 წ. «იუკრია»-შია დაბეჭდილი. 7) არს «ანბანთ ქება». ეს დაბეჭდილია «ახალილიანში». 8) არს ლექსი «ბროლის სვეტი».

აღმართნა ბროლნი სვეტისა, რა მგემან ნასა იამა,
უფრჩქენელსა კარდსა გოკობსა, ჯარით შეედგა, შეესმა,
ორთავე დენა დაიწყეს, ბროლმა, ლაღმა და იამა,
და იტვირთა ცვარო ობოლი, სადაფის კარმა ღიამა.

ორსა ბროლისა ბურთ შუა, შიგან უფასო თვალთა,
იაგუნდის ჭაუზი არს, შიგან კარდისა წყალია,
გარშემო ჭალა ავლია, კერ დასწავს ნაპერწკალია,
და ყველა მარადან კარჯიშობს, მეფე და ჯართაც სმალია.

გსთქვი: თუ ჩემგანა მისი შეურა, არ ეგების არაოდეს,
ზღვასა ფონად, არ ძალა მიძს, კერ გადვიტევე თავსა ოდეს,
ცუდათ შერების ქვიშათ მთსრელთან, თუ ხელითა ცასა ზოჭმდეს,
და ხელს არ მისცემს ჭკრეტა მისი, უმეტრებით ვინცა რბოდეს.

მოლოდინი ვიკემ ვშინჯო, კედელნი, თუ ანუ კარნი,
ოდეს იქმნას მთვარე ვნასო, ამისრულდეს სახუგარნი,
თუ არ ვნასო, როგორ გაკსძლო, თვალთა ცრემლი ვაწანწკარნი,
და ეგრე მექმნას სატრფოს ნაცვლად, გარს ნაბადი მოსაფარნი.

9) არს ოცდა თხუთმეტი ლექსნი და იამბიკონი. ესე ყველა ერთ წიგნათ შეკრული ვნასე მე. 10) არს ასონი ორ მუსლოვანი, შაინი. 12) არს ლექსად „საქართველოს ერის ზნეობა“ ეს ვნასე ასალცისელის უფ. პ. იესოვის სელში. 13) არს ლექსად «გაბასება გაცისა სოფელთან». ეს ლექსიც ზემორე ხელთ ნაწერში ვნასე.

«წერა ვითსვის სამართველოში» ინასება ერთი ვრცელი ხელთ-ნაწერი წიგნი, სადაც შეკრებილია კერძოდ არჩილ მეფის ნაწერები.

ამ ნაწიერებთან ერთი ჰოქმის ერთი ადგილი 1885 წ. «ივერია»-ში დაბეჭდეს.

მეფე თეიმურაზ ჰირველი იყო ძე დავით მეფის და ქეთევან დედოფლისა. თეიმურაზის დაბადებას 1595 წ. მიაწერენ. თეიმურაზს კასეთში ზრდიდნენ. 1615 წ. მეფე თეიმურაზი სპარსეთში წავიდა, უეინთან. სამეფო საქმეების გამო. 1616 წ. საქართველოში დაბრუნდა და კასეთში გაიქცა. ამის შემდეგ თეიმურაზსა და უეინს შორის უთანხმოება ჩამოკარდა. თეიმურაზის ორი ვაჟი უეინთან იყვნენ მძევლათ. 1620 წ. თეიმურაზი სტამბოლს წავიდა, სულთანთან, შემწეობის სათხოვნელათ, ეს ამბები უეინმა შეიტყო და გაჯავრებულმა თეიმურაზის ორივე შვილები გამოასჯერისნა. 1623 წ. თეიმურაზი იმერეთიდან მოსული კასეთს მოვიდა. 1627 წ. თეიმურაზის დედა, ქეთევანი აწამეს, ამის შემდეგ საქართველოში დიდ ცოდვის ლული იღვრებოდა და თეიმურაზიც კერაფერ სიკეთეს ჰმადობდა. 1634 წ. ეს წავიდა იმერეთში და კასეთი კი მტერს ჩაუვარდა სელში. 1636 წ. იმერეთიდან დაბრუნდა თეიმურაზი და დუშეთს მოვიდა, საიდანაც დიდს ამბებს სედავდა საქართველოს უბედურებებში. დუშეთიდან კასეთს დაბრუნდა და 1639 წ. მთელი კასეთი დაიმორჩილა. 1640 წ. დიდოელებმა დაამარცხეს თეიმურაზი. ამის შემდეგ საქართველოში იმყოფებოდა თეიმურაზი და ცსოკრობდა. 1656 წ. რუსეთში წავიდა, რუსის კარისადმი, საქართველოს სამეფო საქმეების გამო. 1659 წ. თეიმურაზი დაბრუნდა რუსეთიდან იმერეთში. იმერეთში საშინელი ამბები იყო, ამ დროს, ყოველი სახლის შვილი ისე ჰგლეჯავდა თვის ქვეყნის შვილებს, როგორც მკელი ცხვარს. ამის გამო თეიმურაზი ძალე დაბრუნდა და 1661 წ. თფილისში მოვიდა. ამის შემდეგ ბერათ შეიმოსა და 1662 წ. სპარსეთში წავიდა, უეინის წინაშე, სამეფო საქმეების გამო, 1665 წ. სპარსეთში მყოფი და ბერათ შემოსილი თეიმურაზი ქ. ასტრახანში მიიწვალა. უეინის ნებართვით თეიმურაზის გვამი საქართველოში მოასვენეს და 1665 წ. ალავერდის ეკლესიაში დასაფლავეს.

თეიმურაზ მეფე ქართულ მწერლობაშიაც იღებდა მონაწილეობა.

ბას, თეიმურაზ მწიგნობარ კაცათ გვისტყვენ; ამას დაუწერია და
უთარგმნია მრავალი წიგნები, სხვათა შორის ამისაგან დაწერილმა
წიგნებმა ჩვენამდისაც მოახწიეს. მაგალითათ: 1. ზოქმა „კარდ ბულ-
ბულიანი“ თარგმანი სპარსულიდამ. თეიმურაზის სიტყვით ეს ზო-
ქმა, სპარსულათ მოლა ჭაჭიმს დაუწერია. „კარდ ბულბულიანი“
პირველად 1861 წ. „ცისკარში“ დაიბეჭდა. 1863 წ. ქართულს
ქრისტომატიასი, 1875 წ. ცალკე წიგნად, ქ. თფილისს. და დღეს
დაბეჭდილია თეიმურაზის თხუთსეულებათ პირველ წიგნში. ზოქმა «შე-
დარება, გაზაფხულის შემოდგომასთან» ეს ზოქმა პირველად „ცის-
კარში“ დაიბეჭდა და 1875 წ. ცალკე ბროშურად 3) «შამი თაჩა-
ვანინი» ზოქმა. სპარსულიდამ ნათარგნი, დამწერის სახელი არ სჩანს,
4) არს ანბანთ ქება, ეს ზოქმა 1884 წ. «მწუემსში» დაიბეჭდა. 5)
ზოქმა მუსტაფადი, ანუ ქართულად «მაჯამა», ეს ზოქმა პირველად
1859 წ. „ცისკარში“ დაიბეჭდა, ამ ზოქმას «მაჯამა» მიტომ ჭქვიან,
რადგანაც ყოველი ტაშის ყოველი სტრიქონის უკანასკნელი სიტყვა
ერთი და იგივეა, მხოლოდ სხვა ნაირის ბრუნვითა და კილოს
ჭაჭრით იხმარება. ბერძნულათ ამას „ომნიმუსი“ ეწოდებაო. 6) არს
„ლეილ მიჯნურინი“ ზოქმა თარგმანი სპარსულიდამ. შერის მოწ-
მობით, ეს ზოქმა აბუ მაჭმედ ბენ უსუფ შეის ნიზამედლინს დაუწე-
რია 1180 წ. თავის სამშობლო ქალაქ გენეში. ეს აბუ შესანიშნა-
ვი ღირივი იყო, ამან დასტოვა ლექსთა კრება, სადაც რიი ათასი
ლექსი ყოფილა. აბუს სიკვდილის შემდეგ ყველა ეს ლექსები ერთად
შეუკრებიათ და ერთი სახელიც უწოდებიათ „შენდჟე-კენდჟე“ ე. ი.
სუთი სამკაული. 1, არს „მოხსენოლ-ერასი“ ე. ი. საიდუმლო
მიჯარველი 2) ისკანდერ ნამე, 3) ხოსრო და შირინი, 4) ლეილ
მედჟუნი და 5) „სეპთეპეგრი“ ე. ი. შვიდი მშვენიერი. ეს ზოქმა
ნემეტურადაც არის გადათარგმნილი ბ. გარტმანისაგა და 1807 წ.
დაბეჭდილი. 7) არს იოსები და ზილიხანის, ანუ „მშვენიერი იო-
სობიანი“ სპარსულიდგან ნათარგმნი. შერის ჩვენებით *) ეს ზოქმა
დაუწერია მეკლანე დუპის (მოკვდა 1482 წ.) ამ მეკლანემ დასწერა

*) Исторія литературы, Шерра, 1866 г. Петер.

ჰოქმა „ხამეს“ ამის პირველ ნაწილს სხვა სახელი აქვს „ტოსჭე-
 ფულ-ებრ“ ე. ი. „სახუჭარი სისწორისა“, (Подарокъ справед-
 ливости) ეს ჰოქმა არის ზნეობითი ასკეტიკური ლექსები, მეორე
 არის დიდაკტიური ჰოქმა, მისტიკურის მიმართულებით, რომელ-
 საც „სუბექსტურ-ებრ“ ჰქვია. ე. ი. (ვარდის-კონა) ამ წიგნის
 მესამე და მეოთხე ნაწილი მოგვითხრობს რამანტიულ ეპიკურ ისტო-
 რიას იოსებ და ზილიხანისას. ჰყავის წმინდა რამანტიულ მწერლათ
 ხატვენ. შერკი უარს ჰყოფს ამას. ეს ჰოქმა ნემეცურად ბ. რაზენ-
 ცკეიკრმა გადათარგმნა და დაბეჭდა 1807 წ.—8, არს რამდენიმე
 ადგილი „ილიადამ“ ჩვენამდის კერ მოახწია, 9) გლოვა დედოფ-
 ლის, 12) ტაეზია, დაუბეჭდავი. 10) არს ჰოქმა „ღვთით რომე-
 ლია“ 23, ტაეზია, დაუბეჭდავია. 11, წამება ქეთევან დედოფლისა,
 ლექსათ, დაუბეჭდავია. 12) არს „ვისრამიანის“ გალექსვა. გალექ-
 სილმა ჩვენამდისაც მოაღწია. 13) არს ჰება ლექსად წმინდა სამება-
 ზე, დაუბეჭდავია. 14) სხვა ანბანთ ჰება. 15) არს ლექსები და ან-
 ბანთ ჰება რამდენიმე. 16) ჰება და მგობა კელმწიფის მეფის ალექ-
 სანდრესი და დედოფლის ნესტან დარეჯანისა, დაუბეჭდავი. 17)
 გრემის სასახლეზე თქმული ლექსები. 18) დავით გარეჯის მონას-
 ტერში ნახულ თამარ მეფის სურათზედ ნათქვამი, დაუბეჭდავია. 19)
 «ხრონოლოგია» ქვეყნის აღწერა, გეოგრაფიულად და ისტორიუ-
 ლად, ბერძნულის და რუსულის წიგნებიდამ უთარგმნია. ამ «ხრო-
 ნოლოგია» ჩვენამდისაც მოახწია. 20) არს წერილი ლექსები და
 ანბანთ ჰებანი. ამასვე აწერენ ქართულიდამ ბერძნულს ენაზე „კეფხის
 ტყაოსნის“ გადათარგმნის, როცა თეიმურაზი კონსტანტინეპოლში
 ყოფილა და სულთანს გარდა ბერძნებთანაც დასხლავებული კავშირი
 ჰქონია. ამ ნაწერებს გარდა სხვებიც ბევრი რამ დარჩენია, მაგრამ
 ჩვენამდის ჩვენგან მოხსენებულთ ნაწარმოებთ გარდა სხვამ კერაფერმა
 მოაღწია.

თეიმურაზ მეფეს ანტონ კათალიკოზი იამბიკოს უძღვნის «წყო-
 ბილ სიტყუაობაში» და დიდათ აქებს, რომ იგი მონაზონობაში გარ-
 დაიცვალა. — თეიმურაზ პირველის ცხოვრება ლექსად აღწერა არ-
 ხილ მეფემ, რომელ აღწერაც 1853 წ. ცალკე წიგნათ გამოვიდა, ამ

პოპებს ეწოდება «ცხოვრება მეფის თეიმურაზ პირველისა». მეფე თეიმურაზ პირველს ძველი ქართველი მელექსეები და მეისტორიები ერთობ დიდი მნიშვნელობას აძლევენ. თეიმურაზ მეფეს პირ მოუ-
რიდებელივ ადარებენ შოთა რუსთაველსა და პოეტურის ნიჭით და
ცოდნით გვერდს უყენებენ. მრავალმა მელექსემ დასწერა გაბასებიითი
ლექსი ჩვენს ძველს მწერლებზე და იქ შოთა რუსთაველთან თავის-
უფლათ ასაუბრა თეიმურაზი. ერთი სწერს, რომ თეიმურაზი ენა
რიტორი იყო, მეორე სწერს, რომ ბრძენი და თვითმართობისა
და მესამე სწერს, რომ შესანიშნავი მხედარი და სხვანო.

დესპოტე იოაკიმის ძე სცხოვრებდა 1650 წლებში. პირველ
ხანებში ასტალის მონასტერში სცხოვრებდა და შემდეგ შიო მღვი-
მეში გადასულა. შიო მღვიმის აღწერაში ამას არ მოიხსენებენ, სჩანს
ეს დესპოდე არსიანდრიტათ არ ყოფილა, ანუ წინამძღვრად. ეს ბე-
რი საბერძნეთშიაც ყოფილა, სცოდნია ბერძული ენა. ბერძულის
ენიდან ამას გადმოუთარგმნია წიგნი აზეცისა კაცისა და ქვეყნის
ანგელოზისა სქესითა, ერთ ცნობაში ამას ასტალის მიტროპო-
ლიტათ ასახვლებენ. მიტროპოლიტობა ბოლოს დროს უნდა მიეღო,
შიო მღვიმის მონასტერში ყოფნის დროს და შემდეგ მიტროპო-
ლიტობის ასტალას მეორედ უნდა მიქცეულყო. სხვა ამის ნაწერები
არა სჩანს-რა.

იოსებ ნასიძე სცხოვრებდა მეზიდმეტე საუფუნეში. ეს აღიზარდა
წმიდა ნინოს მონასტერში, ბერად შედგა და უგანასენელს დროს
არსიანდრიტათ აკურთხეს და წინამძღვრად აღიყვანეს ქვათა-სეკის
მონასტერში. ამან დასწერა საქართველოს მეფეთ ჯვარის წერა, ლექ-
სათ, ეს აღწერა ქვათა-სეკის მონასტერშივე ყოფილა დატული. ში-
ნაასრი პირდაპირ სამდთო საეკლესიო კანონებზე ყოფილა დათუმი-
ნებული. ამ იოსებ არსიანდრიტმა დასწერა ჯვარი ლუარსაბ მეორე
მეფეს. ამ არსიანდრიტს იოსებ თვითელიც მოიხსენებს თავის
პოემაში.

არსენ მღვდელი სცხოვრებდა 1640 წლებში. ქართული საე-
კლესიო წიგნების ჩვენებით ამ არსენ მღვდელს შეუდგენია „საგალო-
ბელნი“ ქართველ წმიდათა. ამ აღწერამ ჩვენამდის ვერ მოახწია.

პეტრე ჩხატარეიშვილი სცხოვრებდა 1688 წლებში. ეს თემით გურული იყო. აღიზარდა ქ. ტრაპიზონში, ბერძნის სასწავლებელში, სასწავლებელში ფოთნის დროსვე შედგა ბეათ და ჯერეთ ისევე ახალგაზდა უმაწვილი დაბრუნდა თავის სამშობლოში. ამ პეტრე ჩხატარეიშვილმა აღწერა ქართველ ქრისტიანეთ მდგომარეობა ქობულეთის მიდამოებში და ოსმალეთის სამოვლობელოში. ამ აღწერამ ჩვენამდისაც მოასწია. ამას მოისსენებენ ანტონ კათალიკოზი თავის «წეობილ-სიტყვაობა»-ში და იოსელიანი თავის სხოლიოში. პეტრე ჩხატარეიშვილის სხვა ნაწერებმა ჩვენამდის ვერ მოასწიეს.

მარიამ (მაკრინე) დედოფალი სცხოვრებდა მეჩვიდმეტე საუკუნეში. მარიამი იყო ირაკლი შირველის ასული. გათხოვილ იქმნა ჩოლყაშვილზე, რომდენიმე ხნის შემდეგ ქმარი მოუკვდა, ამის შემდეგ მაკრინე დედოფალი მოლოზნათ შედგა და სასულად მარიამი უწოდეს. მოლოზნობაში ამან დასწერა «საგალობელი» ამბა ალავერდელზე. ეს «საგალობელი» ქართულ «სადღესასწაულოშია» შეტანილი და დაბეჭდილი. — ალავერდის სობოროში ინახება ერთი ხელთნაწერი ხუცური «გულანი» ეს ხელთნაწერი საკუთრივ მაკრინეს ხელს ეკუთვნის. ასეა მოსხენებული. სხვა ცნობები ამის ნაწერების შესახებ ჩვენ არა ვიცით-რა, თუმცა სხვა ნაწერებსაც აკუთვნებენ.

ქეთევან დედოფალი ცნობილი მანდილოსანია საქართველოს ისტორიებში. ამის შესახებ ვრცლად სწერენ სომეხნი, ლათინნი და ბერძენნი. ქეთევანი იყო მუსტან ბატონის აშოთის ქალი და მეუღლე კასეთის მეფის ალექსანდრეს შვილის დაკითხსა. მეჩვიდმეტე საუკუნეში საქართველოს წვა, დაგვა ოსებების დროს ქეთევან დედოფალი სპასრებმა ტყვეთ იპყრეს და სპასრეთის ქლასქ შირაზში წაიყვანეს. სადაც ეწამა ქრისტეს სარწმუნოებისათვის. ქეთევანის რომდენიმე ნაწილი სპასრეთში მეოთხ ფრანგთა პატრებმა მოიპარეს და ქეთევანის შვილს თეიმურაზ მეფეს მოუტანეს, ამ შრომის ჯილდოთ პატრებმა თეიმურაზ მეფისაგან გორში ეკლესიისთვის ადგილი მიიღეს და ფუფი, რომ კათოლიკეთ ეკლესიისა აეშენებინათ. იმ დროსვე შეუდგნენ და ააშენეს დღევანდელი გორის კათოლიკეთ ეკლესია. ქეთევანის ნაწილები გი ალავერდის ეკლესიის ტრაპეზში დაასაფლავეს. ქეთე-

გან დედოფალმა დასწერა რამდენიმე ანბანთ ქება და ერთ ანბანთ ქებაში გამოხატა თავის თავის ტყვეობა. ამის «ანბანთ ქება» 1883 «დროება»-ში დაიბეჭდა. ქართულმა ეკლესიამ ქეთევანი წმინდანებში შერაცხა და მის სასულეს დღესასწაულაობს.

ზენონ არჩიმიანდრიტი სცხოვრებდა 1680 წლებში, ეს იყო წინამძღვრად დოდოს მონასტრისა. ამან აღწერა მეზიდმეტე საეგუნიის საქართველოს ამბები, რომელ აღწერასაც დიდ გურამდლებს აზრობენ ძველი მწერლები. ეს აღწერა ვახტანგ მეფეს გაუჭვრიანა. ამა ზენონ არჩიმიანდრიტსევე ეკუთვნის აღწერა გონსტანტინე ქართველის შესახებ, ლექსად. ეს ზოგმა სულ 75 ტაეზისაგან შესდგება და დასაწყისი ასე იწყება:

«ქართლისა დიდი დიდება, მთავარი,
გონსტანტინე ვითარცა მაცხოვარი».

ბოლო ასე თავდება:

«ველირსე წმიდა მამისას, ქება ვსთქვი ჩემის ენანით,
ვინ ვმსახურებდი ქრისტესა, ზენონს მიხმობდნენ ზენა მით,
ველირსე წმიდის მამისას, ღირსადა აწ სსენებასა,
ღმერთო, გვედრი, ცოდვილი, ნუ უწყენ ჩემსა ენასა».

«ქართლისა ქვეყნის ჭირებსა, ვინ დასთვლის ვინ დასწერებსა,
ქრისტეს სჯულისთვის მხურვალთა, მუდმივ ცრემლითა სკელებსა,
აწ მე გავბედე მოკლეთა, ქება ვსთქვი დიდი მთავრისა,
ვინ უწყის რამდენჯერ იგი დაღვარა ცრემლი თვალისა».

«აღსრულდა უცხოდ ქვეყანას, გვარად მოწამე მთავარი,
და იქმნა ღვთისა წინაშე, მჯდომელი ვით ია-ვარი,
გათავდა მისი ამაგი, ვით ეძლო ჩემსა ენასა,
ანუ მამათა ჩვენთაგან, ესმინა ჩემსა ენასა».

ეს ზოგმა მე მქონდა და როცა ჩემი წიგნები მივეიდე, წერა კითხვის სამართველოს: «მაშინ ესეც იჭ გადავეცი».

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი სცხოვრებდა 1670 წლებში, ამ ნიკოლოზ დიდათ აქებენ ძველი მწერლები. ეს აღზრდილა საქართვე-

ლოში, ყოფილა რუსეთში, საბერძნეთში, იერუსალიმს, სპარსეთში, სომხეთში, ინდოეთში, ბოლგარიაში და სხვა მრავალს მხარეებშია. სტოდნია მრავალი ენები და მწიგნობრობა. საქართველოში იგი ბერათ შესულა და მალე არსიმიანდრიტათაჲ უგურთსებიათ და მეტეხის წინამძღვრათ დაუეენებიათ. ამ არსიმიანდრიტობის დროს ნიკოლოზ ჩოლყაშვილს დაუტოკაია საქართველო და წასულა იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში და იქ დასახლებულა, საიდამაჲ აღარ დაბრუნებულა თავის სიკვდილამდის. ტიმოთე მთავარეპისკოპოსი აი რასა ჭსწერს ჯვარის მონასტრის აღწერაში: — ამის გამგე ჩოლყაშვილი, რძინის შვილი, მეტეხის წინამძღვარი და ჯვარის მამა ნიკოლოზ ყოფილა, დადაიანს ამისის ხელით გაუკეთებია. ჯვარის მამა ნიკოლოზ თუ ნიკოლოზ შიგ ჭსატია და თეოდორე მანგლელიც ».

საქართველოში ყოფნის დროს ნიკოლოზ დაუტოკებია შემდეგი ნაწერები: 1) საღრამატიკო კანონები 2) შეჩვენება და დამხობა სომეხთ ეკლესიისა და 3) «ნათესაობისთვის ხარისხისა» თუ რამდენ თავობამდის » აქვს ნათესაობას კავშირი. სხვა წიგნები და ცნობები ჩვენ არა ვიცით რა. ამ ნიკოლოზ ჩოლყაშვილს ანტონ კათალიკოსიჲ მოიხსენებს «წყობილ სიტყვაობა»-ში და აქვებს დიდათ.

იოსებ მიტროპოლიტი სცხვრებდა 1600—1688 წლებში. იოსები გვარად სააკაცე იყო. იოსები გიორგი სააკაძის შვილის შვილი ყოფილა. აღიზარდა ქვათასევის მონასტერში. ქვათასევის მონასტერში საკმარისად განვითარებულა ეს. ამ იოსების შესახებ ქარლიდამ იმერეთის კათალიკოსისთვის ცნობები გარდაუციათ, რომ ქვათასევის მონასტერში ერთი ნიჭიერი და მწიგნობარი ბერი სცხვრეობსო. იმერეთის სიმეონ კათალიკოსს შეუტყვია ყველა ამბები და მცირე ხნის შემდეგ იოსები იმერეთში მიუწვევია, იოსები წასულა იმერეთში, მცირე ხნის შემდეგ ეპისკოპოსათ უგურთსებიათ და ნიკორე წმიდის ეპარხიაზე აუყვანიათ.

იმერეთში იგი დარჩა კარგა ხანს, ბოლოს ქართლში გადმოვიდა, რადგანაჲ ქართლის მეფე და კათალიკოსი სთხოვდნენ გად-

მოსკლას. იოსებ ეპისკოპოსს ქართლის მეფემ და კათალიკოსმა მიტროპოლიტობა მიუბოძეს და თფილელის კათედრაზედ აღიყვანეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ როსტომ მეფის და მის მეუღლის მარამის თხოვნით იოსებ მიტროპოლიტი სამცხე საათაბაგოში განემგზავრა, სამცხის ქართველ ბეგებთანა. საქართველოს მეფე და კათალიკოსი სთხოვდნენ ბეგებს, რომ ისევე ჩვენ შემოგვიერთდით როგორც სარწმუნოებით, ისევე გვარტომობითაჲ. იოსები დაუპეკობრდა ახალციხის ერთს ბეგთაგანს, რომელიც მას შორი ახლო ენათესავებოდა კიდევცა, მაგრამ ამ ბეგზე იოსებმა ვერა ვითარცა გაუგენა ვერ იქონია და ბოლოს იოსებიც დაითხოვა, რომ წადი ახალციხიდან, თორემ მოგკალია. იოსებ მიტროპოლიტი დაბრუნდა თფილისში. იოსელიანის ჭყნით იოსებ მიტროპოლიტს სამცხედამ დაბრუნების შემდეგ მიუღია მიტროპოლიტობა და თფილელის კათედრა.

თფილისში მეოთხე იოსებ მიტროპოლიტს დაახლოვებული კავშირი ჰქონია იმ დროის გურიის შემოქმედის მიტროპოლიტ იაკობ დუმბაძესთან და წერილების მიწერ მოწერა. იოსელიანი სწერს, რომ ათონის ივერიის მონასტერში ერთი იოსებ მიტროპოლიტისაგან შეწირული ტაკუვი ვახუჲ. ვერცხლის ყოფილა ეს ტაკუვი, რომელზედაც წერებულა შემდეგი:—*ამოიხსენე უფალო უნდოჲ და ცოდვილი მიტროპოლიტ იოსებ*. ჩვენ არ ვიცით, თუ ეს შეწირული იოსებმა საქართველოდამ გავგზავნა, თუ თვით იყო იქა და შესწირა. ამასე ცნობები არა სჩანს.

1664 იოსებ მიტროპოლიტი და ერთი ქართველი არსიმანდრიტი რუსეთში წავიდნენ და 1665 წელს დაესწრენ მოსკოვში მომხდარს სასულიერო კრებას. კრების შემდეგ ორივე ძალე დაბრუნებულან საქართველოში. ესენი რუსეთის სამღვდელოებს მიუწვევიან და საქართველოს სამეფოს შესავლიდამ სავგაჲო ფულიც მიუღიანთ. ამ ცნობებიდამ სჩანს, რომ იოსებ მიტროპოლიტს და იმ ქართველ არსიმანდრიტს რუსული ენაც უნდა სცოდნიყოთ.

იოსებ მიტროპოლიტს. ქართულს მწერლობასიაც ჰქონია მონაწილეობა მიღებული. იოსებს ლექსებიც უწერია, რაისა გამო ცოტა არ იყოს ანტონ კათალიკოსი ემდურება თავის წყობილ სიტ-

ყვარბა-ში, რომ იოსებ მიტროპოლიტი თავის შესაფერხს საქმეს არ აკეთებდა. რაც იმას არ ეკადრებოდა, იმას კადრულობდა. იამბიკოში მოკვითსრობს, რომ იოსებ მიტროპოლიტი ყველას საყვარელი პირი იყო, როგორც მეფის, ისევე ერისათ. ხი როგორ გამოსატყვევს ანტონ კათალიკოსი იოსებ მიტროპოლიტს.

იოსებ თუმიცა დაშვრა ამოთათვის,
ვითარმედ ესე, არა თან ედვა მას,
მაგრამ გონება, მის ქვე მდებარებდა,
თავის უფალთა, ცნობით რომლითაცა,
სთქმიდა მშენიერ, საქებულ შეწყობათა.

იოსებ სხად ღა, გამოცდილ იყო სრულად,
პიტიკოსთა კელოგნებითა მიმართ,
საყვარელი იყო, მეფეთა მამინდელთა,
საყვარელ იყო, ერთაცა ყოველთაგან,
აქებდენ მისსა სიბრძნეს მოყვარობასა.

იოსებ მიტროპოლიტმა თავის მიტროპოლიტობის დროს სიონის მასლობლივ საეკლესიო სკოლაც დააარსა, რომელ სკოლასაც შემდეგ კათალიკოსის სკოლა უწოდეს. ამ იოსებ მიტროპოლიტმავე შეაგროვა დიდი ძალი ქართული წიგნები და დასტოვა მკვიდრად სიონის ეკლესიაში. იოსების გარდაცვალებას იოსელიანი 1685 წ. აწერს. მაგრამ სიონის გუჯრებიდამ სჩანს, რომ იოსებ 1685 წ. ცოცხალი უფოიდა, რადგანაც ამ დროს იოსები ერთ გუჯარს ხელს აწერს და ამტკიცებს ჩვენის ფიქრით ამის გარდაცვალება 1690 წ. უნდა ეგოთნოდეს, რადგანაც 1668 და 1669 წლებშიაც სჩანს ამის ხელ მოწერილი გუჯრები.

იოსებ მიტროპოლიტს ქართლის მეფის თხოვნით დაუწერია გიორგი მოურავის ცხოვრება, ლექსად, რომელსაც «დიდი მოურავიანი» უწოდა. მეფისაგან ბძანებას «მოურავიანის» პირველი სტრიქონივე მოქმობს. ეს პოემა 1851 წ. ცალკე წიგნათაც დაიბეჭდა. პოემა და ერთლია თექსეტ მარტლოვანი ლექსით და გასაგები ენით.

2) არს ლექსი ივკად დაწერილი და შემოქმედის მიტროპო-

ლიტვან მიწერილი. ეს პატარა ივანი ჩაბუჭდილია იოსებ მიტროპო-
ლიტისავე «დიდ მოურავიანის» ბოლოში. 3) არს მისი მოგზაუ-
რობა, თფილისიდან სსალციხისკენ. ამში აღწერილი ყოფილა სამ-
ცხე სათაბაგოში მყოფი ქართველთა გამაჰმადიანებულთა ამბები, იქაურთ
დაქცეულთ ეკლესიებისა, მონასტრებისა. საიდუმლო ქრისტიანეთა
და მრავალთა სსკანის. ამ აღწერაში იოსები დიდად ჭკიცხავს მაჰმა-
დიანთ მათის უხეირო სარწმუნოების და ზნე ჩუეულების გამო. ამ
თხუზულებამ ჩვენამდის ვერ მოასწია. 4) არს ლუარსაბ მეფის ცსოკ-
რების აღწერა. ამ აღწერას იოსელიანიც მოახსენებს თავის ისტო-
რიულს წერილებში. ცხადია, რომ ამ აღწერას ვახტანგ მეექვსე
«ქართლის ცსოკრება»-ში შეიტანდა. 5) არს «სასურველი ვენახი».
ამ წიგნის შესახებ, ამ ბოლოს დროს შევიტყუე. იოსებ მიტროპო-
ლიტს დასსლოკებული ნათესავობა და ვაკშირი ჭქონია გიორგი
მოურავთან. იოსებს კარგათ სცნობია გიორგი მოურავი და გიორ-
გი მოურავის ყველა მეგობრები და შტრები. ქართლის მეფეს ამი-
ტომ მიუწდვია იოსებ მიტროპოლიტისთვის, რომ სსაკაძის ცსოკ-
რება აწერა. მიტროპოლიტმა მეფის ბრძანება აღასრულა. გიორგის
ცსოკრება ლექსად აღწერა და აღწერის უკანასკნელს ლექსებში ორა-
სტრიქონით მგაფიოთ გამოხატა გიორგის გულის და სულის ჭმუ-
ნვარებანი. მაგალითად:

თავო ჩემო, კით გასულო, სეკდიანო, როგორ წუღულო,
საქართველოს სჯულისათვის ათას იერად წამებულო!

დღეს, ამ დაბუჭდილის „მოურავიანის“ შოვნა აღარ არის.

იაკობ შემოქმედელი სცსოკრება 1646—1694 წლებში.

იაკობი დაიბადა გურიაში, ვკარათ ღუმბაძე იყო. თავადის შვილი.
იაკობი აღიარდა ტრავნიზონის მართლმადიდებულთ სემენარიაში.
ამ სასწავლებლის კამეჩნი ბერძენი იყვნენ. იაკობ ღუმბაძემ აქ შეის-
წავლა სამღვთო საგნები, ბერძული ენა, სწავლის კათაკების შემდეგ
იაკობ ღუმბაძე თავის სამშობლო გურიაში დაბრუნდა. დაბრუნების
შემდეგ ეს ბერათ შემდგარა, ეკლემოს იმერთ მეორე კათალიკოსის
კამეგობის უამს. მცირე ხნის შემდეგ კარდაიცვალა ეკლემონ კათა-
ლიკოსი და კათალიკოსათ იქმნა დავითი. იმავე დავით კათალიკოსმა

აგრეთს იაკობ დუმბაძე ეპისკოპოსათ და აღიუყანა შემოქმედის ეპარხიაზე, მცირე ხნის შემდეგ იაკობ შემოქმედის მიტროპოლიტობაც მისცეს. ზოგთ ჭყობით მიტროპოლიტობა 1682 წ. უნდა მიეღო. 1686 წ. იმერეთის კათალიკოსის ნება რთვით და აგრეთ-სეგვით იაკობ მიტროპოლიტი გაემგზავრა რომს და ნახა დასავლეთის ეკკლესიები. რომში დიდის პატივით მიიღო ინოკენტი რომის პაპი. დიდი პატივი მიაპყრეს აგრეთვე პაპის კარდინალებმა, დიდი ძალი საჩუქრები მისცეს. პაპი და კარდინალებმა დიდი დაკლება დასდეს იაკობს და იგინი სთხოვდნენ, რომ იაკობ დუმბაძეს კათოლიკის საწმინტოება მიეღო და გურიაშიაც წამოეყანა რამდენიმე ლათინთ პატრები, რომელნიც აქ მოჭებდნენ მათ საწმინტოებას. იაკობმა პაპის თხოვნა მიიღო და როცა საქართველოში წამოვიდა, მან თან წამოიღო ყველა საჩუქრები პაპისა და კარდინალებისაგან, როგორც იმერეთის მეფესთან, ისევე იმერთ დავით კათალიკოსთან, თან წამოიყვანა აგრეთვე რამდენიმე ლათინთ მოძღვარნი. საქართველოში მოსვლის შემდეგ პაპის და კარდინალებისაგან გამოტანებული საჩუქრები მეფესა და კათალიკოსს გაქდასცა. ლათინთ საწმინტოებას კი გაუდგა იაკობი და ლათინთ მოძღვარნიც მოიშორა თავიდან, ლათინთ მოძღვრებმა დაიწყეს ქადაგება და სწავლა ოსმალეთის მიფლობელობის ქვეშ მყოფ ქართველ მკვიდრანებში და მცირე ხნის განმავლობაში დიდი გავლენაც იქონიეს იქაურ ხალხზე და დიდი რიცხვიც შესძინეს რომის ეკკლესიას, მაგრამ იაკობ დუმბაძე აუტყდათ მრისხანებით და ეს თავ-გადადებული მამანიც დაახოცნინა სხვა და სხვა საიდუმლო კაცი მკვლელებთა. ამ უბედურებამ დიდი განსეტოქლება ასტეხა მამინდელს სამღვდელთაში და მრავალნი პატრნი დიდის შიშით და წვალებით იქმნენ გადაჩენილნი. იმერეთისა და გურჯიის სამზღვრიდამ ესენი სტამბოლს წავიდნენ.

სიბერის ღრმს იაკობ დუმბაძე გაემგზავრა ათონის მთის ივერის მონასტერში, იქ ღარჩა რამდენიმე ხანს, ბოლოს განემგზავრა იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში და დასასლდა სამუდამით, სადაც გარდაიცვალა კიდევ. ამის გარდაცვალების რიცხვი მკვიდრებზე საუკუნის ბოლოს წლებს მიეწერება. ასე 1698 წლებში: — ამ იაკობ

დუმამეს ანტონ კათალიკოზიც მოისვენებს თავის წყობილ სიტყვა-
 ბაში» და იამბიკოს მიუძღვნის. იაკობ შემოქმედელს ქართულს მწერ-
 ლობაშიაც ჭქონია მონაწილეობა მიღებული. გიორგი მეფის თხოვნით
 იაკობმა დასწერა «მსჭმადიანთ დარღვევა». ეს დარღვევა დაწერილია
 ლექსათ, თექვსმეტ მარცღოვანის მარცვლით. შეიცავს 60 გვერდამ-
 დის, თაბისი მეოთხედის ნაწილზედ დაწერილს. ლექსის ენა სსსაღ-
 ხოა. დამწერს ჭაზრათ ისა ჭქონია, რომ მისი წიგნი სსსაღხო სს-
 კითხვათ გამსდარჩიოს და ქრისტიანებს მეტი ზიზღი და ჯავრი
 ჭქონიოთ მსჭმადიანებისა. ამ დარღვევის დასაწყისი შემდეგის სიტ-
 ყვებით იწყება: — „თავი დასაწყისი უსჯულოს მაჰმადისა და ქრის-
 ტიანების გაბაასებისა, ნათქვამი შემოქმედელის იაკობისაგან, ბრძა-
 ნებით მეფის გიორგის ძის მეფის შაჰ-ნაოზისათა». დასაწყისი ასე
 იწყება.

«სოლომონ თქვა»: — სიბრძნის შირველ-დასახამი შიში ღვთისა,
 სამ გვაზოვნის ღვთაებისა, შემოქმედის მის ერთისა,
 ვისგან ძრწიან სურბიბინი, შირთა აქვთ ფარვა ფრთისა,
 და თიხის წუთნი ბაგე დავსუნ, ვერ მკადრეობს ქებათ თრთისა.
 ცხრა დას გუნდნი ანგელოზნი, მზე, მთვარეცა ვარსკვლავები,
 ქვეყნად ვაგნი, ზღვა უფსკრული, მთა, ბორც უძრავ-მომრავები,
 მსეტ-ნიაგნი, თევზ-ფრინველნი, რაც არს ხილულ უხილვები,
 და ვერვინა სცნობს ღვთის არსებას, მისთვის ვინც ბრძნობთ აბა
 სცანითა».

შესავალში იაკობი რუსთაველსაც ახსენებს და ამას ქართულთ
 მელექსეთ თავ მჯდომარეთ აღიარებს. ამის გვერდით თეიმურაზ
 შირველს აყენებს. თავის თავსაც საქართველოს მელექსეებში რეეს,
 მაგრამ კრძალვით და კრძალვის შემდეგ ეს სიტყვები მოჭყავს:

ვრიტორებ სიბრძნეს ებგური, შემოქმედელი იაკობ,
 მიცნობენ სამღთოდ გარეშედ, ვნარნარობ, ტებილად ვმუსიკობ,
 ბრძენთ სიტყვას კარგათ მოვისმენ, არ დავემობ, თვით მე შეუძობ,
 და ქრისტესთვის ვერძ სავალად მზად ვართ მათსედ ვი აკობოთა».

ამის შემდეგ „ეოზანის“ დარღვევას შეუდგება და მოჭყავს შემ-
 დეგი სიტყვები:

«კინცა მოკლას ქრისტიანე, ანუ მათგან თვით მოიკლას, ორითავე მიზეზითა, მადლი მქონდესთ, ჭსცხონდეთ ტებილათ, ესე მცნება დაუჯერეს, მის უამიდგან იწყეს ბრძოლა, და საღმობისა მუცლად ღება, უსჯულობის იყო მშობლათ».

ამის შემდეგ სწერს, რომ ქრისტეს მოსვლის შემდეგ წინა დაცვეთა მრავალ საღსში მოისპოვა, მაგრამ მაცმადიანებში ვი ისევ დარჩა. ერთ ტავში განმარტავს, რომ თათრებს ერთი წიგნი «აიაზმის» მეტი სხვა არა აქვსო რაო, სიდაც ისმიატელთ საღსის ამბები საერთო იქმნეს აწერილიო. ქართულებს ვი ბეკრი გვაქსო და აქ სასხელებს მოსე სონელის წიგნს.

„საერო წიგნათ ივითხვენ „დარღვანიანს“ უწოდენ, მსნე ძლიერად, ახოვანად, მათ ცხოვრებას ის მოგვითხრობს, ზღაპრის მტეიცე საჯეროსა, მეტუვის ასრე ენა მშკერობს.

ერთ ალაგას მღვთის მშობელს შემდეგ ტავსს მიუძღვნის:

„ხარ სახინოდ ჭკუენის მნათნი, სახელ დიდი ღვთის მშობელი, მისის შარვანდი, სხივ მერთოლვარე, ხარდი, კარდი უჭკნობელი, მტრედ, გვრიტ, მერცხალ, იადონი, საფირონ ტებილ უსმობელი, და ცად გვირგვინი, სახლი მღვთისა, ცოდვის ზღვათა გამსმობილი“.

ამ „დარღვევაში“ ბეკრი ხელაგნური ადგილებია. ამ წიგნის ერთი ხელთნაწერი მე მაცქნდა, მაგრამ დღეს ის ჩემს ხელაში აღარ არის. ამჟე იაკობ შემოქმედელს ეკუთვნის ზასუხათ მიწერილი ლექსი იოსებ ტფილეულთან, რომელიც „მოურავიანის ბოლოშია დაბეჭდილი. უნდა შევნიშნოთ, რომ „მაცმადიანთ დარღვევა“ მარტო მაცმადიანთ არ შეეხება, ამაში სომხებსე და ფრანგებსედაც არის სუბარი და მათაც ეკამათება, რომ მართლმადიდებელი ეკლესიას და სჯული ეკლასე მადლა სდგასო. ამ ნაწერებს გარდა იაკობ შემოქმედელის ჩვენ სხვა არა ვიცით რა. იაკობ დუმბაქს ქართული ცალობის მცოდნე პირათაც სასხელებენ.

ზაქარია კათალიკოზი სცხორებდა 1670 წლებში. ამან დასწერა „მოთხრობა საქართველოსი“ რომელშიაც აღწერილი ყოფილასაქართველოს საეკლესიო და სამეფო ისტორიის ცნობები. ზაქარია იყო მცოდნე სომხურს და სპარსულის ენისა. ამას დიდი კავ

შირი ჭქონია სომეხთ მცოდნე მღვდელ მთავრებთან.

დალუნა ქვარიანი სცხოვრებდა 1640 წელში. ეს იყო თემით იმერი, ჩაჭველი, ამის მშობლები რაჭიდან ქართლში გადმოსულან და თფილისში დასახლებულან. დათუნა ჭვარიანს სცოდნია ლექსების წერა, ეს მიმზადავი ყოფილან შოთა რუსთველის მსგავსი ლექსების წერისა და მთელი თვისი სიცოცხლის მელექსეობის შრომა მსოფლოდ მასვე დაუღამებია, რომ მასაც შესძლებიყო დაეწერა რამე რუსთველის „კეთის ტყაონისთანა“. მაგრამ ეს მას ვერ მოხერხებია.

ბააკ დვალიძე სცხოვრებდა 1635 წლებში. დვალიძე, ანუ დვალისძე თემით გურული იყო, ქართლში გადმოსახლებულა და ბოლოს თფილისში დასახლებულა. ბააკას ლექსების წერა სცოდნია და მოძეტებული ნაწილი სუ სასაღსო ლექსები უწერია. ამას აუთუენებენ, ცხენის ლექსის დაწერას. ამ ლექსმა ჩვენამდის ვერ მოაღწია.

მელიქსედე ბერი სცხოვრებდა 1656 წლებში. ამან იცოდა სომხური ენა და მწერლობა, იყო სამთო მწიგნობარი. ამან დასწერა ქართულს ენაზე წიგნი სომეხთ ეკლესიის წინააღმდეგ, რომელსაც სახელათ „სამგვამოვნებითი ბუნება“ უწოდან, ამ თხზულებამ მეთვრამეტე საუკუნემდის მოასწია. ამ ბერის სასულს ანტონ კათალიკოზიც მოიხსენებს თვის „მზა-მეტყველება“-ში ანტონი ღმრად ღვთისნიერ კაცათ სასხელებს ამ ბერს.

სევასტო ბერი სცხოვრებდა 1660 წლებში. ეს სცხოვრებდა დავით გარეჯის მონასტერში. ამან დაწესწერა წიგნი, რომელშიაც აწერილი იყო თამარის შემდეგი დროის ქართულთ მთარგმნელთ მამათ ამბავნი. ეს წიგნი ძველათ დავით გარეჯის მონასტრის „წიგნთ საცავში“ ყოფილან დაცული. დღეს ადარსად სჩანს.

არსენ არხიმანდრიტი სცხოვრებდა 1670 წლებში. ეს იყო დიდად მცოდნე ქართულის ენისა, მწერლობისა და ისტორიისა. იცოდა აგრეთვე სომხური ენა და მწერლობა. ბერძნული და ლათინური ენებიც სცოდნია. არხიმანდრიტათ ჯერეთ ნათლის მცემელში ყოფილან და შემდეგ დავით გარეჯისა. ამას დაუწერია სიტყვის გება სომეხთ ეკლესიის წინააღმდეგ, ამასვე შეუდგენია გრცელი მასალები ქართული სასულიერო მწერლობის და ეკლესიისა, რომლის

რამდენიმე ფურცლებმა ჩვენამდისაც მოასწია, აქედამ ბეჭეტი ისარგებლეს. ამ ბეჭისაგან დატოვებული ხელთნაწერი წიგნი 1876 წ. იანმუჟასზე მეწერილობებს ჩავარდნიეთ და ქალაქდამთ ეხიათ.

ზებელე ხუცესი სტოკოვობდა 1670 წლებში. ამ ზებელეს ანტონ კათალიკოზიც მოიხსენებს. „მზა-მეტყველებასში“-ში. ზებელე სტოკოვობდა ჯერეთ ქათასკეის მონასტერში და შემდეგ დავით გარესჯას გადავიდა. იცოდა სომხური ენა, მწერლობა და სხვანი. ამან დასწერა „დარღვევა სომეხთ ეკკლესიისა“ წაინტ დიდი შოფოთები ასტეხა იმ დროის ქართველთა და სომეხთ სასულიერო პირებში. ამ ზებელე ხუცესისაგან გადაწერილი ვრცელი სახარება ალავერდის სობორში ინახება.

მეჩვიდმეტე საუკუნეში დაწერილი წიგნები.

„ჩარ-დავრიშიანი“ ამ ზღაპრულ მოთხრობას დღეს „დავრიშიანს“ უწოდებენ. ამის თარგმნა სპარსულის ენიდამ მიეწერება მეჩვიდმეტე საუკუნის ბოლოს. მთარგმნელის სახელი არა სჩანს. ზოგნი ამის თარგმანს ვასტანგ მეფის დროს აწერენ.

«მირიანის» თარგმნა მიეწერება მეჩვიდმეტე საუკუნის დამლექს. შე საცადა წამიკითხავს იმის შესახებ, რომ „მირიანი“ ვასტანგ მეფის ბრძანებით თარგმნეს. „მირიანი“ ზღაპრული მოთხრობა არის, ეს ისე არ გავრცელებულა საქართველოს ხალხში, როგორც „დავრიშიანი“ და სხვა ამ გვარი ზღაპრული მოთხრობები.

წმინდა ნინოს ცხოვრება შეუდგენია ერთ ვილცა კასელ მღვდელს, მდაბიურის ენით. სუტურათ ნაწერი წმ. ნინოს მონასტერში ყოფილა დაცული. 1825 წ.

კახეთის სამეფოს აღწერა შეუდგენია ალავერდის ერთ ბერთაგანს. ამ აღწერაში ყოფილა შეტანილი ალექსანდრე მეფის ამბები, მისის შვილის დავითის გამეფება, სიკვდილი და ცოლის შერთვა, შაჰაბასის შემოსევა, საქართველოს აოხრება, ქართველების აყრა, რუსთავის ეპისკოპოსის და ალექსანდრე მეფის მოკვლა გაჭმამადიანების გონსტანტინესაგან, ქეთევან დედოფლის სპარსეთში წაყვან-

სა და ტანჯვით სიკვდილი. შეიძლება არც სასულიერო და არც გვარის. უკვლავ ეს ამბები ერთად აღწერილი კი არსად გვხვდება და ცალკე ცალკე კი მრავალია.

„კარაბადინი“ ახლად ნათარგმნი, სპარსულიდან, ლეონ ირანთ მსახურის ბრძანებით. მოხსენებულა ერთ საეპიშოპო ვიგნიში. ეარსკველათა და სხვათა მნათობთა ცნობა, კარსკვლავთ მრინცხველური ვიგნი გადმოეთარგმნია სპარსულიდან. ლეონ მეფის დროს. კარსკვლავთ მრინცხველობის შესახებ ქართულ ენაზე ბევრია ვიგნები, მაგრამ არც ერთსად არ იხსენებენ, თუ ვინ თარგმნა, ან ვინ შეადგინა, ეს თარგმანი კრძელი ტომი ყოფილა და საქართველოს სამეფო ოჯახში დაცული.

„მაჰმადიანთ ყორანი“ გადმოთარგმნილი ახლად, სპარსეთში მყოფ ქართველ მაჰმადიანთ ბატონიშვილებისაგან. ამანუ ბატონიშვილებმა ქართულიდან სახარება გადასთარგმნეს სპარსულს ენაზე. ამათკე ეგუთნის „ყორანის“ გავრცელება ქართულს ენაზე, რადგანაც პირველად ამით შესცავლეს თათრულს ასოებზე ქართული ასოები და თათრულ სიტყვებს ქართული ასოებით სწერდნენ. თარგმანი რუსტომ მეფის დროს მიეწერება. ამებს ცხადათ მოწმობენ იმ დროის ქართველნი მამანი.

ქართულ-ლათინურ ლექსიკონი დაიბეჭდა რომს 1629 წ. ლექსიკონი შეიცავს მრავალთ მტრნარეთა სახელებს. სასაუბრო საჭირო სიტყვებს და სხვათა. ეს ლექსიკონი შეუდგენიათ საქართველოში მყოფ ლათინთ ჰატრ ჰაულისს, რადგანაც მათთვის ამ გვარი ვიგნი დიდ საჭიროებას შეადგენდა, მით უფრო რომ ისინი ეპიშოპოსაც შერებოდნენ და მრავალი წამლების სახელები კი არ იცოდნენ. ეს ლექსიკონი მოხსენებულა მრავალს ქართულს და რუსულს საისტორიო ვიგნებში.

კარაბადინი თარგმანი ლათინურიდან, თარგმანი მიეწერებათ იმ დროის ლათინთ მოძღვრებს. ამის ეგზემპლარებს ახალციხის ქართველებში მოკავრებთ. ერთი ეგზემპლარი მეტ ვანსე 1881 წ. სამცხეში.

მოურავის ცხოვრება აღწერილია თანამედროვე პირის, აღწერაში

დაწერილებით ყოფილა ჩამოთვლილი, თუ მოუწავსა როდის რა გააკეთა, როგორ უძირდა საქართველოს და ბალოს ამ მტერობის სამგებროთ რა სასჯელივე მიიღო მან ღვთისაგანა.

საგალობელი ნიშანი, შედგენილი ახლად, რადგანაც გალობა ისე აღარ იყო საქართველოში, როგორც ძველათ ჭკალობდენ. ნამეტურ მთის ხალხში. ამ წიგნებმა ჩვენამდისაც მოახწიეს. ზოგი ძველათაც არის შედგენილი, ზოგი შემდგომად. ამ გვარი წიგნის ერთი ეგ. დღეს დ. ბაქრაძეს აქვს.

როსტომ მეფის ქება, ლექსად დაუწერია ამის თანამედროვე პირს. ეს ქება ჩვენ გი არ გვინახავს, მაგრამ ძველ კატალოგშია მოხსენებული, რომ როსტომ მეფის ქება სტისათ დაწერილი თანამედროვე პირისაგან.

ისტორია მცხეთის ეკლესიისა, ამში აწერილია წმინდა ნინოს ცხოვრება, იოანე ზედაძევისა, დავით გარეჯელისა და შიომღვიმელის. დაწერილია განთეში ალავერდის წინამძღვრისაგან, ვინ იყოს ეს წინამძღვარი და სასელი ამისი, ეს არა სჩანს.

ძველი ისტორია ასირიის, ბაბილონის, ნინევის და ეგვიპტის. მოხსენებულია მრავალს ძველს კატალოგებში.

წესდება მეფისა გარის მოხელეთა, შედგენილია მეჩვიდმეტე საუკუნის დამდეგს.

საქართველოს აღწერა შეუდგენიათ ირაკლი ნაზარალი სანის მეფობის დროს, ამავე მეფის ბრძანებით*). ეს ხელთნაწერი და ერთივე სომხურს ენაზე დაწერილი საქართველოს ისტორია იოსელიანს უბოვნია.

სამცხე საათაბაგოს აღწერა, თუ რამდელთა როგორ დაიპყრეს იმერეთი, სამცხე და ახალციხე. დაწერის ვინაობა არა სჩანს.

1879 წ.

ამ წიგნებით გათავდა ჩემი ძველი მწერლობის ცნობების ბეჭდვის საქმე.

*) Жур. Мин. Народ. Просв. 1842 г.

894.63.09

♣ 551

සුඛයා ජාතික සංස්ථා.